

Ha, což to vidím? Nač ta Němcův
hejna,
ten koní dusot, zbrání zvuk?
Zde statný Odry bydlitel i Rejna,
tu valný horačiny pluk
se s Alp a s Apenýnu shluk.
Kam chvátá Uher, soused bratra
Lecha?
Kam cviční nesou Sasíci
i ostrý meč i sudlici?
Ti všichni na odpapežence Čecha
svou mužnou zbrojí pravici!

Ty žatecké až podnes stojí pláně
i brodské stojí rozhory,
kdes, jak chrt prudký plaché žene
laně,
hnal s rekovnými Táborny
ty baby Němce za hory.
Tvůj Žižkov pyšně připomíná
Praze,
jak tvář se její vjasnila
když Sasy kolit spatřila
a tím, již těžce oddychajíc, blaze
dechu volnějšího nabyla.

Antoniín Jaroslav Puchmajer

PROTI VŠEM

MOTTO

Ha, což to vidím? Nač ta Němcův
hejna,
ten koní dusot, zbrání zvuk?
Zde statný Odry bydlitel i Rejna,
tu valný horačiny pluk
se s Alp a s Apenýnu shluk.
Kam chvátá Uher, soused bratra
Lecha?
Kam cviční nesou Sasíci
i ostrý meč i sudlici?
Ti všichni na odpapežence Čecha
svou mužnou zbrojí pravici!

Ty žatecké až podnes stojí pláně
i brodské stojí rozhory,
kdes, jak chrt prudký plaché žene
laně,
hnal s rekovnými Táborny
ty baby Němce za hory.
Tvůj Žižkov pyšně připomíná
Praze,
jak tvář se její vjasnila
když Sasy kolit spatřila
a tím, již těžce oddychajíc, blaze
dechu volnějšího nabyla.

Antoniín Jaroslav Puchmajer

PROTI VŠEM

Vítkov 14. 7. 1420: bitva, nebo šarvátka? / Předehra velkého tažení /
Otazníky nad čísly / Chtěl Zikmund dobyt Prahu? /
Přízeň nebes, či pekel? / První krůčky tradice / Počátek beletrizace

VÍTKOV 14. 7. 1420: BITVA, NEBO ŠARVÁTKA?

Od počátku třicátých let 20. století tvoří jednu z nejcharakterističtějších pražských dominant budova Národního památníku na vrchu Vítkově. Monumentalitu strohé stavby zvýrazňuje od roku 1950 jezdecká socha Jana Žižky z Trocnova, dílo Bohumila Kafky, jinak největší plastika svého druhu na světě. Dokonalý architektonický celek, který symbolizuje revoluční tradice české historie, stojí přesně v místech, kde 14. července 1420 odrazili husité útok křižáckého oddílu a dosáhli tak svého prvního důležitého vítězství v boji se zahraničními nepřáteli. Význam střetnutí byl o to větší, že se odehrálo před zraky římského a uherského krále Zikmunda Lucemburského, jenž neváhal shromáždit k udušení husitské revoluce mohutnou armádu, složenou z příslušníků mnoha evropských národů. V obecném povědomí žije bitva na Vítkově jako jeden z nejskvělejších činů „božích bojovníků“ na válečném poli, v jehož důsledku došlo k rozpadu mnohonásobně silnější křižácké výpravy. Tento výklad nezprostředkovávají pouze učebnice dějepisu, nýbrž zpopularizovala jej i krásná literatura v dílech Svatopluka Čecha, Aloise Jiráska, Zdeňka Vavříka a Miloše Václava Kratochvíla, výtvarné umění i proslulý film režiséra Otakara Vávry. Jeho titul, který se přidržuje úderného názvu Jiráskovy románové fresky, snad nejlépe vystihuje převládající názor, že husité na Vítkově rozhodli ve svůj prospěch boj „proti všem“.

Pevnou součástí této interpretace bývá netoliko barvitě líčení průběhu bitvy, ale i událostí, které jí předcházely, a okolností, jež ji doprovázely. Zde je jejich stručná rekapitulace: Na jaře 1420 hrozí mladé husitské revoluci smrtelné nebezpečí. Přijatý, avšak husity odmítaný český král Zikmund vpadl s obrovským vojskem do Čech a zamýšlí dobýt Prahu. Hlavní město Českého království, zrazené a opuštěné šlechtickými spojenci, jmenovitě Čeňkem z Vartenberka a Oldřichem z Rožmberka, a marně se pokoušející vyjednávat se zpupným Zikmundem, hledá pomoc u nově budované tábořské obce. Táboři pochopí vážnost chvíle a v počtu 9000 lidí vytáhnou ku Praze. Cestou odrazí u Poříčí nad Sázavou křížácké oddíly a jsou slavně přijati jásající českou metropolí. Spolu s nimi brání hlavní město i husité ze Žatce, Loun, Slaného a Hradecka. Ještě dříve, než se Zikmund objeví před Prahou s armádou čítající přes 100 000 lidí, obsadí prozíravý tábořský hejtman Jan Žižka Vítkovu horu a přikáže na západním konci jejího hřebenu budovat opevnění. Od posledních červnových dní se Praha ocitá v sevření drtivě přesily křížáckých vojsk, avšak husité, pevně přesvědčení o své pravdě, se nehodlají vzdát a jsou rozhodnutí bojovat na život a na smrt. Po těžko pochopitelné čtrnáctidenní nečinnosti dá Zikmund pokyn ke generálnímu úderu na Prahu. Předtím, než vyrazí české oddíly z Pražského hradu na malostranské předmostí, dříve než zaútočí vysehradská posádka na Nové Město pražské a dříve než početné křížácké sbory připravené na Špitálském poli vezmou ztečí Poříčskou bránu, má oddíl míšeňských a rakouských jezdců zlikvidovat pevnůstku na Vítkově. Tato akce se však nezdaří. Křížáci již již mají úspěch na dosah a málem zabijí samotného Žižku, jenž v čele posádky, tvořené 26 muži a 3 ženami, bojuje takřka ztracenou bitvu. Zatímco Praha tone v slzách a matky objímají své děti v bolestné předtuše, vydává se za hlaholu zvonů z městské brány rychlým pochodem houf 50 střelců a několika desítek cepníků vedených knězem, držícím v rukou svátost těla Kristova. Směřují na Vítkov. Skryti vinicemi na jeho jižní straně napadnou husité nepřitele z levého boku a způsobí v jeho řadách zmatek. Zaskočení křížáci se dávají na bezhlavý útek. Lámou si vazy při pádech z prudkého severního srázu kopce, prchají před obávanými cepy přes Špitálské pole a strhnou k ústupu i vojsko, čekající na povel vzít město útokem. Dílo zkázy dokonají husitské palné zbraně, rychle přemístěné z města před Poříčskou bránu. Mnozí z prchajících křížáků nedokážou ani přebrodit Vltavu a nalézají smrt v jejích vlnách. Celkové ztráty interventů se pohybují mezi 300 až 500 lidmi. K všeobecnému útoku na město nedojde. Zachráněná Praha si vydechne a již následující den šťastné děti vesele zpívají píseň o porážce nepřátel. Zikmund se už k ničemu neodhodlá. Jeho armáda se pozvolna rozpadá a on sám se ještě stěží

stihne dát pod její ochranou 28. července korunovat na Pražském hradě českým králem. O čtyři dny později celou výpravu oficiálně rozpustí a odjede do Kutné Hory. Husitský triumf je dovršen.

Přibližně takto rekonstruovali dění v Praze a jejím nejbližším okolí významní představitelé českého dějepisceví František Palacký a Václav Vladivoj Tomek. Čeští umělci posledních desetiletí 19. století i století následujícího sice jejich díla znali, nicméně ne vždy z jejich znění vycházeli. Přesto se výsledný obraz bitvy na Vítkově v pracích romanopisců, výtvarníků a filmových režisérů až na výjimky příliš neliší od podání Tomka a Palackého. Vystává otázka, čím je tato shoda způsobena. Odpověď je prostá. Historikové i umělci se opřeli o dramatický popis událostí obsažený v Husitské kronice Vavřince z Březové a doplnili jej některými podrobnostmi z pozdních textů Starých letopisů českých. Důvěra v očitého svědka Vavřince neopustila ani některé současné historiky, a tak není divu, že se tradiční výklad střetnutí na Vítkově znovu a znovu fixuje v obecném povědomí.

Čeští dějepisci 19. věku měli dobré důvody, aby svou interpretaci založili právě na Husitské kronice a mladších rukopisech Starých letopisů. Oba prameny jsou domácí provenience, znají nejvíce podrobností a v jejich pojetí se stává boj na Vítkově slavným vítězstvím nad křížáckými vojsky, složenými z německých šlechticů a žoldnéřů. Přirozená pýcha na vojenský úspěch špatně vyzbrojených a nepočtených Čechů, kteří se postavili proti celému západokřesťanskému světu, ovlivnila výklady liberála Palackého i konzervativce Tomka. Bylo by však chybou podsouvat jim zlý úmysl. Ani jeden z nich si motivy limitující výběr pramenného materiálu neuvědomoval a oba byli pevně přesvědčeni, že respektují přísná vědecká kritéria a dávají přednost nejspolehlivějším svědectvím. Poněkud však zapomněli, že soudobý svědek bývá sice dobrým kronikářem, ale zřídkakdy objektivním pozorovatelem...

Ještě za života Palackého a Tomkova psal své pozoruhodné dílo o králi Zikmundovi a jeho válkách s husity historik, který odmítl podání Vavřince z Březové i pozdních textů Starých letopisů jako upřílišněná. Čtenáři této knihy asi nebudou překvapeni, že jím byl Němec. Kdo jiný by také měl zájem v 19. století husitství snižovat? Avšak pozor! Friedrich von Bezold, jenž v roce 1872 publikoval svůj výklad bitvy na Vítkově, patřil na německé straně k čestným výjimkám a ke studiu českých dějin přistupoval nezatížen tradičním nacionalismem. Bezoldovu profesionální poctivost čeští vědci ocenili ještě po letech, když přeložili jeho průkopnickou, byť rozsahem nevelkou knížku *K dějinám husitství*, věnovanou kulturně historickým aspektům složité problematiky. Bystrého německého historika zarazil nápadný rozpor. Bylo vůbec možné, aby obrovskou křížáckou armádu rozložila ztráta několika stovek bojovníků na Vítkově, jež na poměru

sil obou protivníků nemohla nic podstatného změnit? Srovnání českých pramenů se soudobými hlasy z německých oblastí Svaté říše římské jej utvrdilo v názoru, že boj na Vítkově byl ve skutečnosti nedůležitou šarvátkou a že právě příčiny Zikmundova neúspěchu spočívaly v politické sféře. Spor o Vítkov začal...

České dějepiscevtví Bezoldovy práce znalo, ale na odlišné podání bitvy na Vítkově dlouho nereagovalo. Spíše se zabývalo vojenskými hledisky první křížové výpravy a vlastního boje. Ani pozoruhodný článek historika Josefa Šusty, který své postřehy zveřejnil 14. července 1920 na stránkách denního tisku u příležitosti 500. výročí střetnutí, nenalezl větší ohlas, ačkoliv nekompromisně zúčtoval s představou více než stotisícového počtu intervenčních vojsk. Opravdový rozruch vzbudila až čtyřsvazková kniha *Žižka a jeho doba*, již na přelomu dvacátých a třicátých let 20. věku napsal Josef Pekař, v oné době vůdčí představitel české historiografie. Nespornou předností Pekařovy publikace bylo, že mohla zužitkovat a shrnout závěry rozsáhlé jubilejní literatury, vážící se jak k počátkům husitství, tak k osobě slavného husitského hejtmana (v říjnu 1924 uplynulo 500 let od Žižkovy smrti). Pekař, kdysi nejnadanější žák profesora Jaroslava Golla, se vyrovnal nejen s bohatou vědeckou produkcí, ale shromáždil a kriticky prověřil téměř všechny známé prameny, které se dotýkaly Žižkova života. Přestože výsledek náročný, takřka desetileté práce byl pozoruhodný a v mnoha směrech objevený, bylo dílo přijato s rozpaky, ba dokonce se setkalo i s prudkým odmítáním. Ani Pekař nedokázal překonat svůj subjektivní pohled na dějiny a sebraný materiál interpretoval v duchu svého konzervativního smýšlení. V této souvislosti je zajímavé, jak v díle o Žižkovi a jeho době vypadá bitva na Vítkově. A je třeba hned říci, že Pekař následoval Bezolda i Šustu. Ze závěrů německého historika akceptoval tezi o nedůležitosti střetnutí pro osud Zikmundovy křížové výpravy a opětovně zdůraznil i význam politických otázek pro rozpad kruciáty. Ve stopách svého přítele Šusty se pak rázně postavil proti přejímání odhadů počtu vojsk ze soudobých pramenů. Svě názory podpořil shromážděním všech dostupných pramenů, domácích i zahraničních, v jejichž důsledné konfrontaci spočívalo novum jeho přístupu. Provedená analýza zpochybnila svědectví Vavřince z Březové a mladších textů Starých letopisů českých do té míry, že je autor práce o Žižkovi a jeho době fakticky odmítl vzít v úvahu.

Pekařovi bylo a stále bývá vyčítáno, že význam husitství v českých dějinách vědomě i bezděčně bagatelizoval a že součást této tendence tvoří též snižování důležitosti bitvy na Vítkově, i když k vyostření Pekařových formulací mohla přispět skutečnost, že v době, kdy psal svou knihu, vyrůstala na Vítkově monumentální stavba archi-

tekta Jana Zázvorcky, a historik snad úmyslně srovnával vlastní poznání se silou tradice, nelze však jeho interpretaci bitvy označit za vyloženě pochybenou. Mnohem problematičtější se jeví Pekařova skrytá obhajoba Zikmundovy politiky.

Atmosféra okupace, kdy myšlenka na husitský odboj posilovala tisíce bojovníků proti fašismu, i první léta budování socialismu, programově oživující revoluční tradice husitské, odsunula v zapomnění knihu Bezoldovu a tvrdě se obrátila proti práci Pekařově. Boj na Vítkově se znovu jevil jako velkolepé střetnutí, v němž vojenský um husitů a síla jejich přesvědčení rozdrtily křížácké hordy. Kritičtější přístup ke studiu husitství, který si vynutily potřeby vědy, tyto jednostranné názory korigoval, ale v jádru nezpochybnil. Jinak laděný hlas se ozval třicet let po druhé světové válce ze Spolkové republiky Německo. Neobyčejně plodný badatel Ferdinand Seibt, který v roce 1965 vzbudil pozornost výkladem husitství jako stavovské revoluce, otiskl analytickou studii, v níž se pokusil dokázat, že první křížová výprava skončila pro Zikmunda vlastně úspěchem, neboť její pomocí získal českou královskou korunu. Bitva na Vítkově nerozhodla podle Seibta v podstatě o ničem, pouze dopřála husitům určitý oddech a čas k dalšímu měření sil, k němuž došlo 1. listopadu 1420 u Vyšehradu. Teprve tato porážka znamenala zmar Zikmundových nadějí na kapitulaci Prahy a tím i na ovládnutí celých Čech. Seibtem uvedený argument, že bezprostředně po boji na Vítkově si významu bitvy nebyli vědomi ani husité, působí neobyčejně přesvědčivě a navíc je podložen detailními rozbory literárních památek, obsažených v slavném *Budyšínském rukopise* a prokazatelně vzniklých v průběhu roku 1420. Ačkoliv si důležitost Budyšínského rukopisu uvědomovali badatelé již dříve, čekal tento pramen na úplné vydání až do roku 1952, takže dřívější husitologové se nemohli o toto mimořádné dílo opřít.

Průkaznost Seibtových argumentů ovlivnila i příslušníky mladší generace českých historiků, kteří v posledním období akcentují význam boje u Vyšehradu ve srovnání se střetnutím na Vítkově. Spor o Vítkov nadále trvá, v současnosti podmíněn i znovuakceptováním Pekařovy teze a porozuměním projevovaným vůči Zikmundovým politickým tahům. Jako by se české dějepiscevtví pohybovalo v bludném kruhu proklamovaných, odmítaných a znovu přijímaných názorů, jejichž hlasitost a síla úzce souvisí s politickou situací a proměnami celospolečenské a zvláště kulturní atmosféry. Pro historiky a jejich obor to zdánlivě není dobré vysvědčení. Všechna tato i podobná protikladná mínění jako by potvrzovala výhrady technických a přírodních věd vůči humanitním disciplinám, které údajně nejsou ničím jiným než nikam nevedoucím krasořečněním a stylisticky vyšperkovanými tirádami.

Kde je tedy pravda? Byla bitva na Vítkově velkým osudovým bojem, jak žije v obecném vědomí a na Liebscherově obrazu v obřadní síni radnice na pražském Žižkově, nebo je takový výklad pouze „mýtem“ stvořeným husitskými kronikáři a českým dějepiscem 19. století? Pokusme se na položenou otázku odpovědět. Budeme postupovat krok za krokem, rekonstruovat klíčové momenty a srovnávat údaje českých i zahraničních pramenů. Snad se nám kontury dávných událostí objeví v jasnějším světle, byť s vědomím že badatel o minulosti není chemik, fyzik či biolog, nepracuje v laboratoři, k jeho metodám nepatří experiment a nikdy nemůže jevy a procesy, které zkoumá, oživit a bezprostředně sledovat. Jeho trpělivá, únavná a leckdy ubíjející práce se v nejlepším případě historické reality pouze přibližuje, nikdy ji však nemůže v úplnosti uchopit a popsat. Hledání dějinné skutečnosti bývá zpravidla sledem drobných krůčků, nikoliv náhlých a převratných objevů, zmocňováním se a ověřováním detailů i formulací závěrů, které, jsou-li opravdu přínosné, spíše posouvají poznání, otvírají nové problémy a předestírají přijatelné koncepty, než aby předkládaly definitivní řešení. Téměř každá generace historiků zadává víceméně uzavřenému okruhu středověkých pramenů nové a nové otázky, na jejichž adekvátnosti a pronikavosti závisí kvalita odpovědí. Přijatelnost nových postřehů ovšem spočívá velmi často na badatelově schopnosti dosažené závěry působivě a přesvědčivě prezentovat. Nemělo by se však stávat, aby o příznivém vědeckém a společenském ohlasu rozhodovalo historikovo úřední postavení, jež bohužel (a nejen v českém prostředí) leckdy určuje sílu potlesku a naladění recenzí.

PŘEDEHRA VELKÉHO TAŽENÍ

V neděli 30. července 1419 se zmocnili pražští husité předem zorganizovanou akcí radnice Nového Města pražského a svrhli z jejích oken nenáviděné konšely, dosazené nedlouho předtím králem Václavem IV. Převratem na Novém Městě začala husitská revoluce. Začala jako revoluce legalizovaná, neboť po zprostředkování Starého Města pražského panovník násilnou změnu pražských poměrů potvrdil. Jak již víme, 16. srpna 1419 Václav IV. zemřel. Jeho smrt se husitům stala symbolem konce jedné epochy a výzvou k uspořádání života podle zásad božího zákona. Husitství, které mělo mnoho stoupenců asi v polovině českých královských měst a k jehož ideálům se hlásili i četní příslušníci vysoké a nižší šlechty, nabylo na síle. Základní problém tkvěl ovšem ve skutečnosti, že husité netvořili jednotný proud a rozpadali se na řadu stran, skupin a frakcí, z nichž každá hájila své pojetí božího zákona. Podle toho se vyvíjely i poměry v zemi.

Zatímco v Praze padaly za obětí útokům davů kostely a kláštery, ničené v psychóze obrazoboreckých vášní, zatímco se radikálové z českého venkova snažili dohodnout se svými pražskými druhy na ovládnutí hlavního města a zatímco zfanatizovaní obyvatelé Kutné Hory pronásledovali a vraždili stoupence kalicha, bylo prvním zájmem husitského i římské církvi věrného panstva konsolidovat situaci, získat kontrolu nad děním ve státě a udržet si dosavadní vedoucí politické postavení. V listopadu 1419 nikdo nedovedl říci, jaký bude další vývoj. Pražané sice uzavřeli s vysokou šlechtou, zachovávající poslušnoství královně-vdově Žofii a dědici trůnu Zikmundovi, příměří až do 23. dubna 1420, avšak husitští radikálové našli oporu v některých velkých městech a v předjaří 1420 začali dokonce husité ze Sezimova Ústí budovat na troskách Hradiště nad Lužnicí novou obec, řídicí se výhradně slovem božím a nazvanou biblickým jménem Tábor. S faktickou absencí královské moci si na přelomu let 1419 až 1420 nedělali problémy radikálové v jihozápadních a západních Čechách. V adventistickém a chiliastickém nadšení byli přesvědčeni, že se blíží konec světa či alespoň nastolení tisícileté říše Kristovy, v níž se odměny dostane spravedlivým a věrným křesťanům, za které se pokládali. Naproti tomu strážlivě uvažující husity z řad měšťanstva i šlechty otázka budoucího panovníka vážně znepokojovala. Bude ochoten legitimní dědic českého trůnu schválit všechny změny, které husité dosud via facti prosadili?

Smrt Václava IV. a výbuch husitské revoluční bouře donutily římského a uherského krále Zikmunda Lucemburského odložit původní záměry. Od turecké otázky, již se hodlal po řadě let opět intenzivně věnovat, neboť představovala klíčový problém pro budoucnost Uher, musel obrátit pozornost k střeoevropské problematice. Ačkoliv na dědictví po bratrovi čekal uvědomuje si, že zisk svatovávčavské koruny může jeho pozice v mezinárodním měřítku výrazně posílit, hleděl v podzimních měsících roku 1419 na země Koruny české s ambivalentními pocity. Starost mu nečinily Slezsko a obojí Lužice s převážným podílem německého obyvatelstva, které zaujalo protihusitský postoj, ani Morava, kde husitství nevstoupilo do revoluční fáze, nýbrž vlastní České království. K realizaci svých dalekosáhlých politických cílů potřeboval Zikmund klidné Čechy, žijící v souladu s okolním světem, nikoliv zemi, která měla v evropském mínění punc kacířstvím zachváceného a vnitřně rozvráceného státu.

Události na českém území zajímaly uherského panovníka již od počátku 15. století, kdy aktivně zasahoval do rozporů mezi Václavem IV. a vysokou šlechtou. V souvislosti se silícím reformním hnutím i postupným stárnutím svého bratra byl nucen situaci v jádru rodové državy sledovat a na kostnickém koncilu, o jehož svolání fakticky roz-

hodl a na němž vystupoval v roli světského arbitra, se znepokojením přihlížel, jak se česká otázka mění v mezinárodní problém. Ohlas, který v Čechách vyvolala upálení Jana Husa a Jeronýma Pražského, registroval jako nepřijemné signály. Zikmundovou prvořadou snahou proto bylo poměry v Českém království ztížit a v tomto smyslu apeloval na své přívržence z řad českého panstva. Už 30. března 1416 žádal z Paříže české katolické šlechtice, „aby mír a pokoj v zemi a mezi vámi byl; a také ti svazkové, z nichž by války a zemská záhuba růsti mohli, aby byli zhlazeni“. Královy kontakty s českou aristokracií však v žádném případě nenahradily vlastní poznání a vlastní zkušenost. Zikmund již dlouho na českou půdu nevkročil, což bylo samo o sobě nevýhodou, která se plně projevila v průběhu roku 1420.

Výbuch revoluce vmanévroval uherského krále do složitého postavení. Jeho sen o uspořádání středoevropského prostoru se začínal hroutit. V září 1411 uskutečnil v Prešpurku (nynější Bratislavě) zasedání své dvouleté dcery Alžběty se čtrnáctiletým rakouským vévodou Albrechtem V. Habsburským. Od plánovaného svazku si sliboval mnoho i proto, že mu Albrecht nahrazoval syna, na jehož narození ztrácel ryšavý král s postupujícím věkem naději. Personální propojení Uher, země Koruny české a říšského trůnu činilo ze Zikmunda mocného vládce, jenž se mohl směle postavit expanzi osmanských Turků, zkrátit říšské kurfiřty, překonat tradiční roztržičnost německých oblastí Svaté říše římské a uvést v život říšskou reformu, po níž veřejně mínění volalo. Albrecht jako vyhlédnutý pokračovatel by pak se svými rakouskými zeměmi tchánovo dílo dovršil. Po 30. červenci 1419 však smělá, avšak reálná koncepce propojení středoevropského prostoru, jehož přirozenou osu by tvořil Dunaj, utrpěla citelnou trhlinu.

Zikmund byl politicky cílevědomý a vytrvalý člověk, který se svých cílů nehodlal vzdát. Od světské hlavy západního křesťanstva navíc papež i celá římská církev očekávaly, že zasáhne proti šíření jedu husitského „kacířství“. Zdánilivě bylo vše jasné. S podporou papeže Zikmund zkrátí husity a bude pokračovat v díle započatém prešpurskými zasnubami a na kostnickém koncilu, který mu přinesl evropský věhlas i uznání. Jenže skutečnost bývá složitější, než jak se jeví soudobým i pozdějším pozorovatelům. Zdaleka ne vše, co se odehrávalo v Čechách, totiž bylo Zikmundovi proti mysli. Kupříkladu husitský odpor vůči světskému panování kněží vedl k zaborům církevního majetku, a tím i k podstatnému oslabení donedávna ještě bohaté a vlivné složky české společnosti. Zabavení pozemkového majetku církevních institucí by dědic svatováclavské koruny zcela určitě uvítal, kdyby přespříliš neposilovalo vysokou šlechtu, odvěkého soupeře českých králů v zápasu o politickou moc, jež se sekularizovaných pozemků zmocnila. Ostatně Zikmundova uherská politika

dokládá, že mu idea podřízení duchovní moci moci světské byla více než blízká. V roce 1403 zakázal církevním institucím odvádět papežské kurii poplatky kvůli podpoře, jíž poskytovala Ladislavu Neapolskému, a následujícího roku převzal do své kompetence obsazování významných uvolněných církevních úřadů. Myšlení českých pánů, považujících se za politické mluvčí českého národa, znal Zikmund dostatečně z let 1402–1403, kdy s nimi byl v úzkých stycích. Uvědomoval si proto jasně, že České království nezíská bez souhlasu vyšší šlechty, nýbrž pouze ve spolupráci s ní. Tato prostá a předem daná rovnice znamenala, že se uherský panovník nehodlal ostře postavit ani proti té části panstva, jež se hlásila ke kalichu a kterou koncil i papež prohlásili za kacířskou.

Větší nebezpečí spatřoval Zikmund ve vzrostlém sebevědomí královských měst, především pak Prahy, která v červenci a srpnu 1419 neváhala vystoupit proti panovnickému majestátu a v podzimních měsících předpokládala, že Zikmund násilný převrat na Novém Městě pražském uzná. Konšelové pražských měst se ale přepočítali. Zikmund kvalifikoval počínání Prahy jako vzpouru, neboť podle platného práva byli měšťané královských měst poddanými českého panovníka. Udržet královskou autoritu v této sféře potřeboval úspěšný Lucemburk z politických, ekonomických i prestižních důvodů. Bohatá, rozvinutá, lidnatá a prosperující česká města slibovala zdroj financí, tolik potřebných pro evropský rozměr jeho politiky. Již z tohoto důvodu vyžadoval od měšťanů poslušnost. Současně správně postřehl, že schválením statu quo z podzimu 1419 by pouze legalizoval nezávislost postupu městských rad, a tím i nepřímo podpořil touhu formujícího se městského stavu o samostatné politické počínání. Po rozchvatu církevního majetku, který formálně spadl rovněž pod panovníka (kláštery zeměpanského založení platily daně do královské pokladny), by se zhroutil nej důležitější součást královské domény. Co by to znamenalo, bylo jasné. Zikmund by v Čechách ztratil hospodářskou základnu a stal by se pouhým reprezentantem státu bez patřičné politické moci.

Zikmundova uherská praxe ukazuje, že požadavky měst nepřehléžel, ba v některých případech pro ně projevoval porozumění. Jeho vztah k nim však byl utilitární. Neváhal sice města podpořit proti uherským magnátům, ale vždy v nich viděl především nástroj své politiky a zdroj financí. V Čechách ovšem hrozilo, že se tento nástroj stane neovladatelným.

Komplikovanou situaci Zikmundovi alespoň částečně usnadňoval fakt, že Praha a některá další královská města (Hradec Králové, Plzeň, Domažlice, Klatovy, Žatec, Louny, Slaný, Sušice, Písek) chtěla dosáhnout prosazení svých zájmů realizováním husitských myšlenek v každodenním životě. To dalo Lucemburkovi do ruky pádnou

zbraň. Nesmlouvavý postup proti husitským městům tak mohl zdůvodňovat nutností vykořenit „kacířské“ učení i povinností zlomit odpor proti královskému majestátu. Znamé rčení o zabití dvou much jednou ranou je zde na místě, neboť světská hlava západního křesťanstva hodlala dosáhnout svých nejvlastnějších politických cílů a navíc se evropskému veřejnému evropskému mínění představit v plášti bojovníka proti herezi. Zikmund nepochyboval, že mu i tato role bude slušet. Již dříve se totiž snažil stylizovat do role ochránce Evropy proti mohamedánským Turkům. Při řešení české otázky však věroučné záležitosti pokládal ze svého hlediska za druhořadé.

Touha co nejrychleji ovládnout České království přiměla Zikmunda zaujmout k husitům diferencovaný postoj. Král byl příliš bystrým diplomatem, než aby mu uniklo, že mezi názory husitského panstva a husitských měst existují rozdíly, které se projeví již v letech a podzimních měsících roku 1419. Z hlediska svých zájmů proto správně vsadil na dobré vztahy s vysokou šlechtou, která mu měla dopomoci k české koruně a jež se musela cítit politickými aspiracemi měšťanstva i aktivitou venkovského poddaného lidu zaskočena. Analýza Zikmundových kroků z přelomu let 1419–1420 napovídá, že dědic českého trůnu trval na vojenské kapitulaci a bezpodmínečné poslušnosti husitské Prahy, zatímco otázku kalicha ponechával, již s ohledem na relativně početné husitské panstvo, otevřenou. Tento přístup zvolil už při svém prvním jednání s českou šlechtou a pražským poselstvem na konci prosince 1419 v Brně. Avšak i přes opatrnické a až bázlivé vystupování zástupců hlavního města, kteří neváhali přijmout Zikmunda za svého pána a dědice, zůstal římský král přesvědčen, že nejjednodušším, nejspolehlivějším a nejrychlejším prostředkem k pacifikaci Čech bude přímá vojenská intervence namířená proti mozku i srdci revoluce – proti Praze. Ovládnutí hlavního města Českého království by zákonitě přimělo ke kapitulaci i další husitské obce, včetně radikálních středisek, a zamezila dalšímu šíření „kacířských“ myšlenek. Teprve po likvidaci ohnisek radikálního husitismu hodlal římský král najít cestu k dohodě s českým panstvem. Vcelku šlo o šikovně promyšlený plán, který v průběhu roku 1420 přinesl Zikmundovi nejen dočasný politický zisk.

Vidině brzkého úspěchu podřídil Lucemburk též program říšského sněmu, jehož svolání do slezské Vratislavi naznačovalo, že hlavním bodem jednání bude situace v zemích Koruny české. Od 5. ledna do 8. dubna 1420 dlel Zikmund v nejvýznamnějších městech Slezska a chystal zde vojenskou výpravu proti husitům, byť zprvu se uvažovalo i o vojenských akcích proti Turkům a Benátkám. K uskutečnění svého záměru však nutně potřeboval podporu říšských knížat, hrabat i měst, bez jejichž pomoci nemohl uspět. To byl také dů-

vod, proč hned 6. ledna vynesl rozhodčí výrok v dlouholetém sporu mezi řádem německých rytířů a polsko-litevskou unií. Rozhodnutí, příznivé pro Řád, jemuž zabezpečovalo v případě smrti polského krále Vladislava II. a litevského knížete Vitolda nároky na území Žmudi, znamenalo sice roztržku s Krakovem i Vilniusem, avšak vyneslo Zikmundovi sympatie říšských feudálů, jež pro něho byly v dané chvíli důležitější.

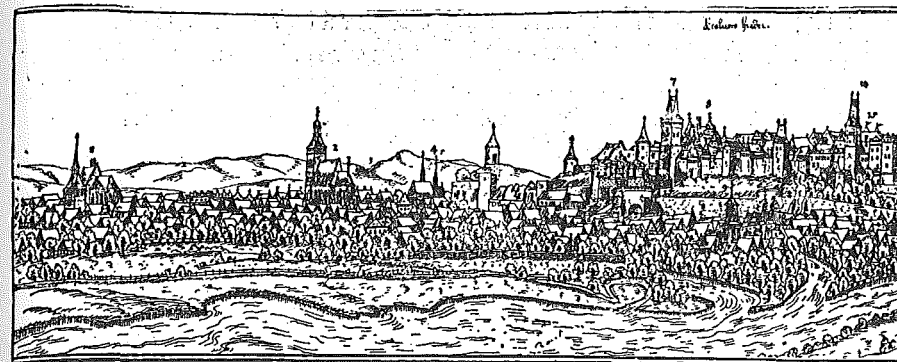
Protipolský a protilitevský tah otvíral cestu k účasti německých oblastí Říše na Zikmundově vojenském podniku, ale ještě nezaručoval pozitivní výsledek. Úspěch intervence vyžadoval početné vojsko, které knížata a hrabata nebyla schopna ani ochotna postavit a financovat. Sám Zikmund byl odkázán pouze na sbory dodané městy (již tehdy kalkuloval s pomocí lužického Šestiměstí, jak zněl souhrnný název pro Budyšín, Žitavu, Zhořelec, Libavu, Lubaň a Kamenec), družiny loajálních šlechticů, oddíly svých Uhrů a žoldnéře. Jediné reálné východisko představovalo vyhlášení křížové výpravy proti českým „kacířům“, jejíž poněkud uvadající, nicméně stále působivá idea by mohla přitáhnout účastníky ze vzdálenějších oblastí. Tento praktický zřetel motivoval výsledky tajných porad, které na konci ledna vedl římský král s papežským nunciem Fernandem a předními účastníky říšského sněmu. Rozhodnutí uskutečnit křížovou výpravu do Čech s cílem ovládnout Prahu padlo dříve, než kdokoliv ve Vratislavi mohl zvědět o založení Tábora (až 21. února se husité zmocnili Sezimova Ústí a teprve po několika dnech se uchýlili na ostrožnu, kde se rozkládaly zbytky někdejšího města Hradiště a funkční hrad). Zástupci města Štrasburku psali již 21. ledna domů, že „král míní z Vratislavi táhnout ku Praze a chce husity ztrestat jako nevěřící...“ Zikmundův návrh na uspořádání kruciáty schválil papež Martin V. bulou *Omnium plasmatoris Domini*, vydanou 1. března 1420 ve Florencii, kde Svatý otec pobýval pod přátelskou ochranou příslušníků rodu Medici, aniž se odvažoval vydat do Říma. Text buly přinesl posel do Vratislavi kolem 13. března. Zikmunda její vydání potěšilo stejně jako papežův souhlas s požadavkem, aby 10 % z ročního příjmu všech církevních obrocí v Zikmundových zemích sloužilo k financování křížáckého tažení.

Mezitím došlo k události, již nebylo možné hodnotit jinak než jako zastrašovací krok adresovaný Praze. Počátkem března rozkázal Zikmund popraviti 23 vratislavských měšťanů, kteří v roce 1418 patřili ke strůjčům převratu, jehož výsledkem bylo svržení městské rady a pobití jejích čelných členů. Je více než jisté, že právě touto událostí se inspirovali organizátoři novoměstské defenestrace z 30. července 1419. Vždyť také vratislavské změny dodatečně schválil Václav IV. Vyjpatý středověký smysl pro alegorii a symboliku nenechával nikoho na pochybách, že hrůzné divadlo, při němž se činilo osm katů, je

Zikmundovou odpovědí na požadavek pražských měst, aby budoucí český král potvrdil status quo v české metropoli a netrestal původce prohusitského převratu. Z historického nadhledu byl tento Zikmundův krok těžkým omylem, protože hlavní město Čech bylo v dané chvíli ochotno otevřít přijatému králi své brány. Jako kontra-produktivní a obtížně pochopitelný se jeví i další Zikmundův skutek, jímž byla poprava novoměstského měšťana Jana Krásy, kterého dal ve Vratislavi zatknout, smýkat koňmi a posléze upálit. Stalo se tak 15. března, takřka v předvečer vyhlášení kříže proti husitům, k němuž došlo o dva dny později. Nesmlouvavý Zikmundův postup spolu s listy, které rozesílal do německých oblastí Říše a v nichž oznamoval, že jeho cílem je vykořenění a vyhubení viklefitů a husitů, zpochybňují výklad o shovívavém panovníkovi, jenž upřednostňoval politická řešení a pouze občas podléhal zlému našeptavači Fernandovi. Pozdější interpretace basilejského koncilu, že kruciátu vyhlásil papež na žádost církevních kruhů, především nuncia Fernanda, ve světle uvedených faktů neobstojí.

Představa, že sled zastrašujících exekucí spolu s okázalým vyhlášením kruciáty Prahu zlomí a Zikmund získá České království bez boje, se nenaplnila. Po 17. březnu se události dostaly do pohybu. Zatímco Zikmund svolával bojovníky pod korouhev s křížem na seřadiště ke Svídnici, vzbudily poplašné zprávy přicházející z Vratislavi do Prahy v české metropoli horečnou aktivitu. Ve středu 3. dubna se konalo na Staroměstské radnici shromáždění zástupců Starého a Nového Města pražského, které se usneslo uvést do pohotovosti miliční systém obou obcí a manifestovalo tak odhodlání bránit stávající poměry i mečem. V této vypjaté době se i univerzitní mistři, vlastní tvůrci husitského programu, vyslovili pro oprávněnost ozbrojeného boje na ochranu božího zákona. Z kazatelny chrámu Panny Marie Sněžné horlil Jan Želivský proti „ryšavému draku“ a pod klenbami kostelů zněla píseň *Povstaň, povstaň veliké město Pražské*, vyzývající k odporu proti uherskému králi, jehož husitští kněží srovnávali v duchu tradice s babylonským králem Nabuchodonosorem. Jestliže byl před několika měsíci pro husitské ideology nepřijatelný Václav IV., neměl už Zikmund, tyran a zjevný nepřítel evangelické pravdy, na českém trůně vůbec co pohledávat. S oficiálním oznámením vzpoury proti králi Zikmundovi posečkalo hlavní město až do návratu nejvyššího purkrabího Čenka z Vartenberka z Vratislavi.

Pan z Vartenberka byl pozoruhodnou osobností. Náležel k Husovým příznivcům, v letech 1414–1419 stál v čele husitsky orientované šlechty a těšil se úctě mezi pražským měšťanstvem i mezi reformně smýšlejícími univerzitními mistry. Zikmund, dobře si vědomý jeho autority, ponechal Vartenberka v úřadu nejvyššího purkrabího. Vyhlášení křížové výpravy a Krásovu popravu však kališník Čeněk z Var-



Husitská bašta Hradec Králové počátkem 17. věku.

tenberka chápal nejen jako urážku svého přesvědčení, ale i jako vměšování cizáckých zbraní do osudu Českého království, jehož rozhodující politickou silou má být pouze česká šlechta. Jeho reakce byla proto prudká. Okamžitě po návratu do Prahy se sešel se zástupci pražských měst a ve dnech 18.–20. dubna vydal jménem Prahy plamenný manifest, který vypovídal Zikmundovi, jenž „nenie ještě pány českými za krále volen, ani k Českému království korunován“, poslušnost. Podmanivě formulovaná písemnost byla v hojném počtu exemplářů rozšiřována po Čechách, vedlejších zemích Koruny české a brzy se stala známou i za hranicemi. Záhy se však mělo ukázat, že Vartenberk nebyl z lidí, kteří by se dokázali rozejít s tradicí.

V čase, kdy Čechy naslouchaly se zatajeným dechem Vartenberkově výzvě, přijel Zikmund z Vratislavi do Svídnice a očekával tam první křížácké sbory. Koncem dubna zřejmě shledal jejich počet dostatečným, aby mohl vytáhnout do Čech. Poslední dubnový den překročil hranice. Nikdo mu nestál v cestě a nikde nenarazil na odpor. Dokonce i husitský Hradec Králové jej 3. května přijal do svých hradeb. Nutno ovšem připomenout, že nejradikálnější královéhradečtí husité v čele s knězem Ambrožem a se svými spojenci z řad východočeské šlechty uposlechli proklamace Čenka z Vartenberka a odešli pomoci Praze.

Zikmundův rychlý postup Vartenberka zarazil. A tak nedalo Zikmundovým emisarům příliš práce nejvyššího purkrabího přemluvit, aby vpustil na Pražský hrad královny žoldnéře. Dne 7. května měly Zikmundovy oddíly Hrad pod kontrolou a Praha se ocitla v nezáviděníhodném sevření. Vyšehrad i Pražský hrad představovaly v rukou Zikmundových posádek nebezpečné pevnosti. Nic nepomohl zoufalý pokus o dobytí Pražského hradu, nic nepomohlo vyvěšení Vartenberkovy korouhve na staroměstském pranýři, nic nepomohla ani pokorná a trpká cesta pražského poselstva do Kutné Hory, kde dlel

římský král přibližně od 13. května. Zikmund si byl jist svou věcí a žádal, aby hlavní město bezpodmínečně složilo zbraně. Praze zbývalo jedině: vzbouřit se proti dědici českého trůnu a obrátit se s žádostí o pomoc na Tábor a do ostatních husitských měst.

U této dějinné chvíle se historik nemůže nezastavit. Osamocená Praha, od níž se odvrátilo husitské panstvo, ještě donedávna politický reprezentant hnutí a záruka loajality husitské myšlenky, vstoupila na cestu ozbrojené vzpoury proti legitimnímu nástupci a přijatému králi. Odvážila se tak činu, který si dosud vyhrazovala pouze vysoká česká šlechta. Pražský krok však byl dalekosáhlejší povahy a v středoevropských dějinách pozdního středověku představuje ojedinelou výjimku. Proti panovnickému majestátu a navíc světské hlavě západního křesťanstva se postavili měšťané, řemeslníci a jejich ideoví mluvčí, kterými byli univerzitní mistři i prostí kazatelé. Pražští měšťané, opuštění šlechtickými politiky, se neváhali spojit s ostatními husitskými městy a dokonce i s vesničany, nejpřehlíženější složkou středověké společnosti. Husitská Praha stanula na vrcholu svého revolučního vzepětí a, aniž si to uvědomovala, provedla historický čin. Hlavní město odmítlo legitimního vládce a rozhodlo se nepřipustit jej na český trůn, ač k tomu podle dosavadních zákonů a zvyklostí nemělo žádné oprávnění. Husitská idea božího zákona musela být prosazena i za cenu ozbrojeného boje.

Rychlost, s jakou husité v Čechách na žádost Prahy reagovali, byla v pozdně středověkých podmínkách ojedinelá a nebyla dosud po zásluze doceněna. Ke kutnohorskému jednání došlo 15. května, rozhodnutí požádat Tábor a ostatní přívržence kalicha o pomoc nemohlo padnout dříve než následující den, určitý čas zabrala cesta posla, ale přesto tábořské houfy vstoupily do Prahy již 20. května a za další tři dny přišli i husité žatečtí, lounští a slánští. Spolu s východočeskými husity, zvanými též orebité, představovali značnou vojenskou sílu. Dokonce takovou, že Zikmund, který se spolu se svými Uhry a kutnohorskými oddíly zatím utábořil nedaleko Běchovic (u dnes neexistující vsi Lítožnice), považoval za vhodné ustoupit a budovat opevněné ležení na lépe chráněné Zbraslavi, odkud bylo dobré spojení na Vyšehrad, Nový hrad u Kunratic i na Karlštejn. Když se nezdařil pokus husitských sil o vyhladovění Pražského hradu, neboť římský král dokázal včas dopravit obleženým zásoby potravin, bylo jasné, že po soustředění křížácké armády bude postavení utrakvistů přítomných v hlavním městě svízelné. Na tom již nemohl nic změnit ani neúspěch pokusu o dobytí oslabeného Tábora Oldřichem z Rožmberka, jenž se urychleně vzdal kalicha a přešel na Zikmundovu stranu, ani ovládnutí Hradce Králové východočeskými husity. To vše byly zatím pouhé epizody. O osudu křížové výpravy se mělo rozhodnout před Prahou. V pátek 28. června vjel Zikmund na

Pražský hrad a zřejmě současně zaujaly křížácké houfy, průběžně doplňované stále přicházejícími sbory, postavení na levém vltavském břehu. Obležení Prahy se stalo skutečností. Když 9. července přitrlh k hlavnímu městu Čech vévoda Albrecht V. Rakouský, byla křížácká armáda kompletní.

OTAZNÍKY NAD ČÍSLY

Dění první poloviny roku 1420, které jsme zde v kostce nastínili s cílem objasnit a charakterizovat hlavní souvislosti, může podat až historik s odstupem několika staletí na základě sebraného a původně značně roztržitého pramenného materiálu nejružnější provenience. Příčiny a důsledky jednotlivých událostí viděl a vnímal současník jinak, určitě ne tak plasticky a celistvě. Zprávy a informace, které dostával Zikmund či přední husitské politikové, neměl k dispozici prostý účastník kruciáty ani řadový husita v Praze. I když poslové štváli své koně sebeusilovněji, vždy hrozilo, že zpráva, kterou dodají, již neplatí. Den po porážce Oldřicha z Rožmberka u Tábora psal uherský král jihočeskému magnátovi, že mu přitáhne na pomoc vojsko rakouských vévodů a vzápětí musel tuto informaci změnit. Čím více byla situace nepřehlednější pro hlavní aktéry událostí v Čechách, tím prapodivnější zvěsti kolovaly v zahraničí. Ještě 19. července sdělovala norimberská městská rada do Ulmu jako nejčerstvější zprávu z Čech, že Rakušané oblehli Tábor, zvítězili a všechny dopadené protivníky zabili. V této podobě se prý historka šířila v křížáckém ležení. Ve skutečnosti šlo o záměnu s řáděním rakouských oddílů na Miličínsku a Voticku. Jako ukázka posunutého výkladu současníků snad uvedený příběh dostačuje. Není tedy žádný div, že i o příčinách neúspěchu první křížové výpravy existovala řada verzí, nejprotikladnější ovšem v českém a německém podání.

Snad jedině, v čem se údaje husitských a německých kronikářů shodují, jsou odhady o počtech vojsk. Vavřinec z Březové hovoří o 150 000 křížáků, druhé pokračování Starých letopisů uvádí 100 000 bojovníků a novoměstský měšťan v kompilaci tzv. Beneše minority 125 000 žoldnéřů. Číslky na opačné straně nejsou v podstatě o nic menší. Finančník a kronikář Eberhart Windecke, pohybující se v Zikmundově blízkosti, udává 80 000 ozbrojenců, Ondřej Řezenský 100 000 a magdeburský kronikář rovněž 100 000 vojáků. O nespočetném vojsku psal augšpurský měšťan Burkard Zink a mluvila o něm dokonce i vzdálená Francie. Obě strany, husitská i protihusitská, tak činily ze dvou důvodů. Prvním byla neschopnost reálného odhadu, druhým snaha vysvětlit křížáckou porážku. Zatímco husité se snažili dokázat, že rozpad kruciáty potvrdil oprávněnost jejich pře, autoři z německých oblastí zdůrazňovali velký počet křížáků

proto, aby obvinili krále Zikmunda z neochoty rozhodně přispět ke zdaru věci celého křesťanstva.

Vysoké počty vojsk téměř automaticky přejímali z pramenů i čeští historikové 19. století, kteří byli hrdi na první velký husitský úspěch ve střetnutí s cizinou. S těmito představami rázně zúčtovalo dílo německého badatele Hanse Delbrücka, věnované dějinám vojenského umění v kontextu politické historie. Jeho třetí díl, zabývající se středověkem, vyšel v Berlíně roku 1907. Pokud jej nedostali zájemci v Čechách do rukou, mohli se s jeho hlavními myšlenkami seznámit v obsáhlé recenzii výborného historika Josefa Šusty. Po zhodnocení rozsáhlého materiálu dospěl Delbrück k přesvědčivému poznatku, že počty vojsk byly ve středověku mnohem nižší, než udávají kroniky. V rytířských bitvách proti sobě bojovalo pouze několik stovek jízdních a velké výpravy čítaly jen několik tisíc bojovníků. Soustředění většího počtu lidí bylo totiž v středověkých podmínkách obtížné. Delbrück zároveň doložil, jak se skutečný průběh vojenských operací téměř okamžitě po jejich skončení proměňoval v pověsti, v nichž se vítězná strana automaticky stávala hrdinnou menšinou, udatně přemáhající nepřehledně zástupy nepřátel. Analýza způsobu myšlení středověkého člověka tyto závěry plně potvrdila a ukázala, že zveličování pramenilo ze zcela jiného pojmání reality, než existuje dnes.

Z husitského období lze uvádět řadu případů. Od tvrzení, že pražskou univerzitu opustilo po vydání Dekretu kutnohorského v roce 1409 na 36 000 jejích členů (ve skutečnosti šlo o několik stovek osob), přes propočty, že během deseti let husitských válek zahynulo v bojích 120 000 lidí, až po cifry, jimiž cizina odhadovala počty husitských vojsk při jejich vpádech do zahraničí. Rakouská kronika klosterneuburská uvádí, že husitů bylo při dobývání města Retzu dobře na 100 000, ač se rejsy do Rakous zúčastnilo maximálně 5000–10 000 mužů.

Byl to právě Josef Šusta, jenž jako první český historik odmítl přemrštěné počty vojsk v případě Zikmundovy křižácké výpravy. V jeho stopách kráčeli i další přední čeští badatelé, kteří zredukovali množství Zikmundových bojovníků na 50 000. Ještě v současnosti se ale tu a tam ve vědeckých studiích objeví původní přehnaná čísla. Máme však za to, že i 50 000 lidí soustředěných v létě 1420 před Prahou je příliš mnoho. Podívejme se proto na početní poměr obou stran podrobněji.

Křižácká vojska, která se na přelomu června a července 1420 položila před hlavním městem Českého království, skýtala husitům v Praze nevídaný pohled. Byla nepochybně největší silou, jaká se v průběhu středověku před českou metropolí objevila. Záplava stanů a bud i lesk zbraní v jasném letním slunci vzbuzovaly v myslích božích bojovníků obavy a zároveň v nich vyvolávaly odhodlání postavit se to-

muto množství na odpor a vybojovat vítězný zápas. Snad právě v této kritické situaci vznikla v obležené Praze pátá strofa Svatováclavského chorálu se známým prosebným zvoláním k patronu české země: „Nedej zahynouti nám ni budoucím!“ Křižácká armáda nemohla ze strategických a praktických důvodů ležet pohromadě a rozdělila se do čtyř velkých táborů. Jádrem Zikmundova vojska, tvořené oddíly z králových dědičných zemí, tedy Uher a Koruny české, zaujalo pozici za potokem Brusnicí, v severním sousedství Pražského hradu. Vedle uherských houfů (složených podle dobového svědectví z Maďarů, Chorvatů, Dalmatinců, Sikulů, Bulharů, Valachů, Srbů, Hunů, Jasů, Rusínů, a Slovinců) rozbili stany slezští feudálové i Zikmundovi loajální čeští a moravští páni se svými družinami. Král sám pendloval mezi Pražským hradem a ležením na Letné, kde se nad srázem k Vltavě rozmístila vojska jihoněmeckých a porýnských šlechticů, snad i se sbory zelandskými, holandskými a brabantkými. Před Královskou oborou (dnešní Stromovkou) se utábořily oddíly z Míšně, Durynska a dalších severoněmeckých oblastí. Vojska rakouská obsadila prostor u vesnic Bubny a Holešovice, tedy přibližně v okolí dnešního Strossmayerova náměstí. Kromě bojovníků z Uher pocházeli účastníci výpravy z oblastí Svaté říše římské. To pouze potvrzuje správnost slov kronikáře Bartoška z Drahonice, který byl v srpnu 1420 členem posádky Pražského hradu, že křižácká vojska tvořili lidé ze zemí a států spadajících pod Zikmundovu svrchovanost.

V hrdých husitských výčtech příslušníků rozličných národů a národností nechybějí ani Francouzi, Aragonci, Italové, Španělé a Angličani, avšak to byli buď církevní hodnostáři, nebo jednotlivci, stojící ve službách říšské duchovní a světské feudalit. Tak kupříkladu italský expert Pippo Spano z Ozory (vlastním jménem Filippo Scolari) byl již delší čas Zikmundovým vojevůdcem; podobně pracoval pro uherského krále i jiný Ital, humanista a lékař Pietro Paolo Vergerio, mimo jiné autor návrhu na obnovení olympijských her.

Současný historik se může při výkladu zpochybňujícím početností křižáckých bojovníků opřít o širší materiál než v roce 1920, kdy psal svůj článek o bitvě na Vítkově Josef Šusta. Za více než osmdesát let učinilo bádání značný krok kupředu a zjistilo nové okolnosti. Křižácká vojska se skládala jednak z hotovosti (každé královské či svobodné město, resp. oblast měly na základě stanovené směrnice dodat určitý počet lidí), dále z oddílů námezdních ozbrojenců (žoldnéřů) a z manů, zavázaných vojenskou službou panovníkovi či jinému feudálovi. Tyto složky byly ještě doplňovány dobrovolníky. V 15. století se již běžně uplatňoval ve vojenské sféře podnikatelský princip, kdy šlechtic spolu se svou družinou, čítající několik desítek či stovek mužů, vstupoval do vojenské kampaně na určitou dobu a za smluvený plat. To byl třeba případ Erkingera ze Seinsheimu, předka

rodu Schwarzenbergů, či Jana z Hradce. Trvání velkých vojenských akcí tak bylo časově limitováno, neboť například hotovost nestrávila v poli a při nutných přesunech více než čtyři až dvanáct týdnů. Dosud známé indicie nasvědčují, že Zikmund počítal se čtyřtýdenním soustředěním všech křížáckých sil před Prahou. Déle by zde hotovosti z jednotlivých měst a oblastí neudržel. V čase předtím i potom musel spoléhat na nájemné vojenské oddíly a svou říšskou i uherskou klientelu.

V neprospěch vysokých počtů účastníků křížáckého tažení ku Praze hovoří i torzovitě zachované údaje. Z městských účtů je patrné, že hornolužický Zhořelec vypravil do Čech 160 lidí s veškerým zaopatřením, avšak výdaje na jejich tříměsíční válčení přišly město na jednu šestinu všech jeho ročních příjmů. Víme-li, že zhořelecký sbor tvořil obvykle třetinu vojenských sil Šestiměstí, potom se nabízí závěr, že hornolužická města vyslala do ležení před Prahou asi 500 mužů. Magdeburg, město vzdálené asi 400 kilometrů vzdušnou čarou od srdce Čech, dodal prý proti husitským kacířům deset glév (vojenská jednotka, tvořená v říšských oblastech zpravidla třemi až čtyřmi muži). Zdá se proto podivné, že města na samém severozápadním okraji Svaté říše římské (Dordrecht, Delfty) rozmnožila křížácké sbory o 56, resp. 208 osob. Vždyť bavorské Řezno, jemuž dle rozpisu připadla v roce 1431 povinnost postavit proti husitům 1000 glév, vyslalo do Čech kontingent čítající včetně doprovodu 300 mužů, tedy zhruba desetinu požadovaného počtu. O deset let dříve táhlo z Řezna na shromaždiště křížáckých vojsk dokonce jen 160 osob. Ať již se do pole vydávali obyvatelé města osobně nebo za ně samosprávné orgány najímaly námezdní bojovníky, zatěžovaly vojenské výdaje městské pokladny neúnosným způsobem.

Ani Zikmund si souhlasem s využitím 10 % příjmů z církevních obročů příliš nepomohl, víme-li, že každému najatému jezdcovi s koněm a vybavením platil 30, někdy i 40 grošů českých týdně. S vojenskými podnikateli (kondotiéry), zpravidla šlechtici, kteří disponovali vojenskou družinou, uzavíral římský král smlouvy na šest neděl až tři měsíce, v případě nezbytí, potřeboval-li například pomoc na tzv. denní válku proti husitům, pak i na polovinu roku. Vojenské oddíly českých a říšských šlechticů byly různě početné. Už zmíněný Erkinger ze Seinsheimu sloužil Zikmundovi s třemi stovkami jízdních, Jindřich Bavorský s 80 a landkrabě Leopold z Leuchtenberga s 36 jezdců. V roce 1421 se slezská knížata zavázala vydržovat po dobu tří měsíců 600 jízdních, což zřejmě odpovídá síle jejich sborů v rámci první křižácké výpravy. V Zikmundově vojsku bylo i čtyřicet českých pánů, z nichž někteří dokázali shromáždit oddíly o počtu 30–50 mužů, teprve v dalších letech se oddíly několika z nich (Hanuš a Fridrich z Kolovrat, Hynek Krušina ze Švamberka) rozrostly.

I tak byla křížová výprava finančně nesmírně náročnou záležitostí. Při množství 50 000 účastníků by si za tři měsíce vyžádala náklady odpovídající 20 000–30 000 kilogramům stříbra, což bylo dvakrát až třikrát více, než činil roční výtěžek kutnohorských dolů při plném a bezproblémovém provozu. To je také jeden z hlavních důvodů, pro který je třeba množství křížáků před Prahou redukovat. Zároveň se tím vysvětluje, proč Zikmund spěchal ze Svídnice do Kutné Hory a proč nepamatoval si ještě před obležením Prahy navštívit hrady svého zesnulého bratra. Králův itinerář i Vavřinec z Březové a Staré letopisy české evidují v této době jeho pobyty na Karlštejně, Žebráku, Točnicku, Křivoklátu, Vyšehradě a Novém hradě u Kunratic. Nedá se ovšem předpokládat, že by Zikmund Václavovy poklady, považované husity za majetek českého státu, rozdělil pouze mezi najaté bojovníky. Velitelům vojenských oddílů splácel žold především zástavami církevního i královského majetku (Erkinger ze Seinsheimu takto obdržel hrady Žebrák, Točník a město Beroun) a dále zlatými i stříbrnými předměty z kostelů Pražského hradu, přičemž neušetřil ani skvostnou tumbu zemského patrona svatého Václava. Zikmund tímto postupem zákonitě vyvolal nelibost církevních prelátů, mezi nimi též Ludolfa Zaháňského. Vavřinec z Březové pak nedokázal skrýt ironicky posměšek, když ve své kronice srovnával husitské obzoborectví s královým rabováním: „Či tedy hřích je těžší? Těch, kteří ničili dřevěné obrazy (tj. deskové malby oltářů – pozn. P. Č.), nebo těch, kteří ničili stříbrné?“ V tomto případě měl husitský vzdělanec na mysli především stříbrné relikviáře s ostatky svatých.

Zikmundovy starosti hlavní město nesdílelo. Drahých kovů byl v husitské Praze na sklonku jara 1420 nadbytek. Tento stav, stupňující ještě více revoluční euforii, měl jednoduchou příčinu. Byla jí konfiskace majetku církevních institucí i zabavení jmění uprchlých cizinců a měšťanů, převážně příslušníků německého etnika, z nichž mnozí patřili před rokem 1420 k pražským boháčům. Vavřinec z Březové i Staré letopisy líčí, jak ustrašení patricijové odváželi s sebou, pokud mohli, truhly plné peněz a klenotů, všechno ale nepobrali. Tak se stalo, že v době Zikmundova tažení disponovala Praha potřebným množstvím stříbra a zlata ve formě kovového pagamentu i ražené mince. O krytí válečných výdajů se nemusela strachovat. Fakt, že Kutná Hora setrvala na Zikmundově straně, českou metropoli zatím příliš nevzrušoval. Pražané ostatně brzy vyřešili situaci po svém a zahájili provoz vlastní mincovny, zřízené bez ohledu na královský regál. Zájmy legitimního panovníka, jenž se rozhodl podrobit si vlastní dědictví mečem, se necítili být vázání. Sami byli odhodláni uživit v době obležení venkovské spojení.

Obraťme nyní pozornost k počtům husitských oddílů. V posledních dnech června, kdy se křížácká vojska utábořila na levém břehu

Vltavy, již v hlavním městě chyběla část východočeských husitů, kteří přišli Praze na pomoc 2. května. Vojenská družina Hynka Krušiny z Lichtenburka, jednoho z mála českých pánů, jenž navzdory Zikmundově intervenci setrval na revoluční straně, hájila statky ve východních Čechách. Královéhradečtí radikálové, vedení knězem Ambrožem, využili situace, odešli z Prahy a v noci z 25. na 26. června se zmocnili Hradce Králové. V hlavním městě tak z východočeských stoupenců kalicha zůstaly jedině nepočtené houfy pod vedením ambiciózních velitelů Diviše Bořka z Miletínka, Hertvíka z Rušinova a Jakuba Kroměšína z Březovic, vesměs příslušníků nižší šlechty.

Z venkovských husitů, kteří přitáhli posílit revoluční Prahu v průběhu května, byly pravděpodobně nejpočetnější posily z Tábora. Ovšem s údajem o tábořském vojsku čítajícím 9000 lidí, údajem, který přechází z jedné vědecké práce do druhé, je třeba se rázně rozloučit. Poskytuje jen další důkaz, jak není možné na odhady očitých svědků, v tomto případě tzv. Starého kolegiáta, spoléhat. 9000 lidí představovalo přibližně jednu třetinu obyvatelstva tehdejší Prahy, což věrohodností čísla značně otřásá. Navíc, jak poznamenává Vavřínek z Březové, zanechali táboři v obci nad Lužnicí relativně silnou posádku pro případ jejího ohrožení. Tento tah se ukázal jako neobčejně prozíravý a zabránil dobytí Tábora rožmberskými a rakouskými sbory. Nejnovější výzkumy pak dospěly k poznatku, že ve třicátých letech 15. století se množství tábořských obyvatel pohybovalo kolem 3000. A stejný počet táborů dorazil do české metropole podle rukopisu *S¹* Starých letopisů českých. Tento text je poměrně mladý, pochází až z počátku 16. století, obsahuje však mnohé pozoruhodné zprávy. Na první pohled se zdá jeho slova vyvracet fakt, že do Prahy by se muselo vypravit veškeré tábořské obyvatelstvo. Nicméně nemávejme předčasně rukou. Letopiscova cifra nezahrnuje pouze lidi z vlastního Tábora, nýbrž i bojovníky, které Žižka „sebral“ okolo Tábora a Písku. A toto tvrzení se přesně shoduje s praxí slavného vojevůdce, jak ji známe z pozdějších let i přímo z roku 1420.

Koncem srpna 1420, tedy záhy po rozpadu kruciáty, oznamovala městská rada ve Vodňanech Oldřichovi z Rožmberka, že Žižka „leží polem u Piesku a máť malý lid, ale žeť shoňuje sedláky zuokolé k sobě“. Jádro tábořského vojska bývalo malé a dokud nevznikla pevná a stálá polní obec, muselo být před vojenskou kampaní doplněno zájemci a dobrovolníky. Sečteno a podtrženo: 3000 táborů v Praze představuje horní hranici, ovšem pouze s vědomím, že tato cifra zahrnuje jak bojovníky z vlastního Tábora, tak jejich ženy i děti, které vzali s sebou, a navíc i lidi z jiných měst a vesnic, hlásící se k tábořskému učení. Husitské oddíly z Žatce, Loun, Slaného a okolí těchto měst zřejmě v součtu nepřesáhly 2000 lidí. V tomto případě bereme v úvahu poslední odhady počtu obyvatel těchto měst ve 14. sto-

letí, zprávy kronikáře Bartoška z Drahonice i pozdější seznamy zajatců z Žatecka a Lounska. Strážlivě lze stanovit počet venkovských husitů v hlavním městě v den jeho obležení na 5000 osob.

K tomuto údaji třeba ovšem připočítat i bojeschopné obyvatelstvo pražské. Mnozí muži jistě dokázali se zbraněmi zacházet, avšak vyvstává otázka, zda je měli k dispozici v dostatečné kvantitě. Množství kusů zbroje i zbraní v městských zbrojnicích bylo omezené a byl určitě procento Pražanů zbraň vlastnilo, nedostalo se na každého, kdo chtěl a mohl bojovat. Již ve 14. století však i v českých zemích zvitězil zvyk, že při tažení mimo město i k ochraně městských hradeb za sebe měšťané najímali žoldněře. Také na jaře a v létě 1420 stálo ve službách hlavního města určité množství žoldněřů, posílených v květnu a v červnu o nespokojence z posádky Pražského hradu. Jejich přesný stav ale nelze zjistit. Mobilizace miliční hotovosti i důraz kladený na fungování vojenského velení naznačují, že se zbraní chopil maximálně možný počet pražského mužského obyvatelstva. Tato síla však i s žoldněři sotva překročila 5 000 osob. Celkový počet bojovníků, které husité soustředili uvnitř pražských hradeb na obranu svého programu, tak dosahoval maximálně 10 000 lidí. Nepřítel měl zhruba trojnásobnou převahu.

Jakkoliv jsou tato čísla pouhými odhady, mluví v jejich pravděpodobnost několik dalších okolností. Když ve druhé polovině dvacátých let 17. století vybudoval Albrecht z Valdštejna stotisícovou armádu, poměrně snadno s její pomocí ovládl střední Evropu od severní Itálie po Balt a od západních Karpat téměř k Rýnu. Spoléhal se sice již na výkonnější a účinnější palné zbraně, nicméně početní stav a kvalita vojsk i nadále zůstávaly rozhodujícím činitelem úspěchu. I na konci 17. století představovala stotisícová armáda natolik pádný argument, že pomohl Habsburkům odrazit osmanskou expanzi a z mocnářství Leopolda I. učinil prvořadou evropskou velmoc. Kromě tohoto faktoru i prosté finanční rozvahy nesmíme zapomínat, že kdyby se na přelomu června a července 1420 zvýšil počet dočasných obyvatel pražského souměstí a jeho okolí o 35 000 osob, znamenalo to by to sto procentní nárůst. Stotisícové a početnější křížácké sbory by zázemí hlavního města neuživilo, i když, jak vyplývá z existujících účtů, si některé oddíly vezly do Čech patřičný proviant. V teplotně mimořádném roce s horkými letními měsíci se však potraviny, třebas sušené či jinak konzervované, rychle kazily. A na žně se teprve čekalo.

Brát doslova údaje středověkých autorů o počtech vojsk není možné ještě z jednoho důvodu. Tehdejší lidé nevnímali čísla pouze jako označení či vyjádření určité kvantity, nýbrž také (a často především) v symbolické rovině. U tohoto ožehavého problému se ještě zastavíme v následujících kapitolách. Určit s relativní přesností větší množství lidí není snadné ani v naší současnosti. Vzpomeňme si jen

na rozdílné odhady počtu účastníků pražských manifestací v listopadu 1989 či odlišná čísla, která uvádí o množství demonstrantů policie na jedné straně a na straně druhé organizátoři protestních akcí. Spokojme se tedy zatím se zjištěním, že psal-li středověký kronikář o stotisícovém vojsku či davu, měl tím zpravidla na mysli velký počet lidí, nikoliv přesnou cifru.

CHTĚL ZIKMUND DOBÝT PRAHU?

Přehnané údaje kronikářů jsme tedy odmítli. S rozbořem soudobých svědectví o bitvě na Vítkově a rozpadu kruciáty však ještě posečkáme a budeme se ještě chvíli věnovat situaci, jaká před Prahou nastala po 10. červenci 1420.

Téměř čtrnáctidenní obléhání hlavního města Zikmunda přesvědčilo, že husité nehodlají kapitulovat před silou jeho zbraní a jsou připraveni setrvat ve svém odporu až do konce. Musel proto přistoupit k rozhodné vojenské akci, která by jej přiblížila k dosažení proklamovaných cílů. Prvním krokem v tomto směru měla být likvidace tábořské pevnůstky, již na Vítkově hoře přikázal prozíravě vybudovat Jan Žižka z Trocnova. Nevelké opevnění, postavené nad západním svahem kopce, tvořily jen dva sruby, opřené o starší viničnou věž. Toto jádro chránila předsunutá kamenná zeď a tři nepřiliš hluboké a široké příkopy. Nespornou výhodou této tvrze bylo její umístění těsně za nejužším místem hřebene, takže se případný útok křižácké jízdy nemohl plně rozvinout k drtivému úderu a v jeho poslední fázi by bojovníci museli postupovat do zúženého prostoru, kde by jejich nápor zpomalovaly příkopy. K obraně pevnůstky by pak postačovalo několik desítek mužů.

Obsazení Vítkova nebylo samoúčelné. Žižka zde učinil jeden ze svých bez nadsázky geniálních tahů. Bystře totiž rozpoznal strategický význam návrší, které zajišťovalo kontrolu dvou komunikací, jež Praha nezbytně potřebovala pro udržení kontaktu se svým zemědělským zázemím. Byly to silnice Boleslavská, vycházející z Poříčské brány a směřující pod severním svahem Vítkova na Mladou Boleslav, resp. Nymburk, a dále silnice Kutnohorská, vedoucí z Horské brány (v místech dnešní Hyberské ulice) do Kutné Hory. Tato trasa se hned za pražskými branami štěpila, jedna větev směřovala na Český Brod, druhá přes Malešice a Zásmyky na Kutnou Horu. Ačkoliv ovládnutí obou tras zaručovalo husitům pohyb v omezeném regionu (strategicky důležité lokality na Labi Brandýs a Toušeň držel Zikmundův straník Jan z Michalovic a města Český Brod, Kolín a Kutná Hora se rovněž hlásila ke katolicismu), měla Praha zajištěn přísun potravin alespoň z části svého východního zázemí. V čase nadcházejících dní to bylo mimořádně důležité.

Jinak vyhlížela situace pravobřežního souměstí svízelně. Levý břeh Vltavy a tím i spojení do jihozápadních, západních a severních Čech střežili křižáci. Cestu na Benešov a Tábor hlídala vyšehradská posádka a silnici k Sázavě zase oddíl rytíře Mikuláše Herborta z Fulštejna na Novém hradě u Kunratic. Stručná rekapitulace jasně ukazuje, že hodlal-li Zikmund Prahu sevřít do ještě těsnějších kleští, musel se bezpodmínečně zmocnit Vítkova. Předehrou k této akci byl vpád početného křižáckého oddílu na Špitálské pole (dnešní Karlín), rozlehlou rovinu pod prudkým severním svahem Vítkova. Stalo se tak v sobotu 13. července. Zikmund mohl mít všechny důvody ke spokojenosti. Neorganizovaný útok z Poříčské brány stál Pražany řadu lidských životů a křižáci se s malými ztrátami vrátili zpět.

O den později, v pokročilém nedělním odpoledni, se situace opakovala. Křižácký sbor opět stanul na Špitálském poli, tentokrát však proto, aby kryl útok několika set rakouských a míšeňských jezdců, vedených Heinrichem z Isenburga, na Vítkov. Zikmund sám se díval z Letné, jak vybrané jednotky plní jeho příkaz. Isenburgův oddíl přebrodil Vltavu u Libně, vjel do prostoru dnešní křižovatky Na ohradě (v roce 1420 se v těchto místech rozkládala vinice téhož jména) a odtud zaútočil proti pevnůstce na Vítkově. Tu v kritické chvíli bránila přibližně třicetiletá posádka v čele se samotným Žižkou. Pušky a děla jí nebyly k ničemu, neboť do nich chyběl střelný prach, a tak museli husité spoléhat na sudlice, kopí, cepy a kamení. Přes statečný odpor obránců měli křižáci úspěch opravdu na dosah (obsadili už dokonce viničnou věž) a ohrožovali oba sruby, když jim vpadl do levého boku oddíl vyslaný z Prahy. Další průběh již známe. Prchající křižáci s sebou strhli i spolubojovníky čekající na Špitálském poli. Zikmundův předpoklad nevyšel. Vítkov se ubránil a na jeho vrcholu i stráních zůstalo ležet 70–150 křižáckých bojovníků. Husitská Praha si alespoň na krátkou chvíli s úlevou vydechla...

Teprve nyní si poslechněme hlasy pamětníků. Vavřinec z Březové, přítomný ve chvíli útoku na Vítkov v hlavním městě, nejobširněji informuje o plánech římského krále. Dobyť Žižkovy pevnosti mělo prý být pouhým prologem ke generálnímu útoku na pravobřežní Prahu. Vyšehradské posádce v něm připadl úkol obsadit Nové Město, křižáci z prostoru Brusky a Hradu měli zaútočit přes most na Staré Město a oddíly, stojící na Špitálském poli, na východní hradby Prahy. Proto prý husité v pražských městech s takovou úzkostí sledovali boj na Vítkově, a proto po dosaženém vítězství Praha plesala a ulicemi jásajícího města pobíhali hoši a dívky zpívající píseň *Dietky, Bohu zpívejme*, kterou složil tábořský kněz Jan Čapek, činný později v Klatovech.

Vavřincovo vyprávění zní ovšem v kontextu soudobých pramenů naprosto osamoceně. Zprávy české provenience, jinak příliš stručné,

o chystaném útoku na Prahu nic nevědí, a autoři z německy mluvících oblastí Zikmunda přímo obviňují, že českou metropoli vojensky dobývat nechtěl. Ba dokonce den po neúspěšném pokusu o zteč Vítkova, události, kterou řada německých kronikářů vůbec nezaznamenala, prý římský panovník přísně zakázal dělostřelbu na město, již na krátkou chvíli rozpoutala říšská knížata. Historik se tak opět ocitá na vážkách a ptá se, které z obou svědectví je pravdivé a které je pouze odrazem zkresleného dobového mínění. Leč s pouhou konfrontací dvou jednostranných názorů, z nichž vycházely předešlé badatelské generace, dnes již vystačit nelze. Cestu z labyrintu dohadů nalezneme pouze tehdy, vezmeme-li v potaz okolnosti, o kterých se kronikáři nezmiňují.

I kdyby totiž římský král Prahu dobýt chtěl, měl by jeho pokus jen nepatrné vyhlídky na úspěch. Obrovská rozloha pražských měst totiž vylučovala možnost sevřít je souvislým pásem obležení kolem celé délky hradeb. Tím padla jediná eventualita, která poskytovala naději na zdar případného generálního útoku. Výpady křižáckých oddílů z Hradu a Letné přes vltavské brody a jediný most byly předem odsouzeny k nezdaru, neboť by se rozbily o tvrdost dobře hájených pražských hradeb a vltavského břehu. Riskovat velké krveprolití a očividný neúspěch Zikmund v žádném případě nemohl. Ani nasazení palných zbraní nemohlo husitům způsobit vážnější újmu. Tehdejší velká děla, tzv. bombardy, se sice vyznačovala ve srovnání se staršími typy obléhacích zbraní řadou předností, ale zároveň ještě trpěla dětskými nemocemi. Jejich účinný dostřel se pohyboval mezi 200–500 metry a k nevýhodám náležela i poměrně malá ničivá síla a omezený počet výstřelů v průběhu jednoho dne. Kdyby Zikmund poslechl rad knížat z německých zemí a přikázal pálit z Letné a Hradu na Prahu, mnoho platné by mu takové rozhodnutí nebylo. Okamžitému proniknutí do nejvíce poškozených míst by bránila řeka a Kamenný most, strážný husitskou posádkou, byl neprůchodný. Rozkazem poškodit a dobýt Prahu by si Zikmund navíc nepřátelil české katolické pány, bez jejichž souhlasu nemohl získat svatováclavskou korunu.

I v následujících desetiletích si slavní vojevůdci uvědomovali, že při dobývání měst a hradů nemohou spoléhat výlučně na palné zbraně. Nejjistějším prostředkem k dosažení úspěchu (pomineme-li zradu či podplacení protivníka) zůstávalo i nadále dlouhodobé obležení a vyhladovění obyvatelstva, respektive posádky, při němž byla dělostřelba využívána jako podpůrný prostředek k dosažení cíle. Ostatně i husité tuto taktiku mnohokrát uplatnili, kupříkladu při několikanásobném dobývání Plzně. Pro tuto tradiční, leč nejvýhodnější alternativu se v létě 1420 rozhodl i Zikmund. K úplnému odříznutí Prahy od světa zbývalo jediné. Dobýt Vítkov...

Jak patrně, nevycházejí soudobá kronikářská svědectví právě z důkladné znalosti věci. Poměrně přesně však odrážejí dobové myšlení, názory a pocity. Také představa o generálním útoku na Prahu, jakkoliv byla z vojenského hlediska nesprávná, se nezrodila v hlavě Vavřince z Březové. Ten jí pouze dodal na věrohodnosti svým vyříbeným literárním podáním. Ve skutečnosti byla plodem zjištěných nálad panujících v obležené Praze, kde se naděje v boží přízeň postupovala se strachem z velké armády nepřátel. Rychle se šířící napětí, stupňované častými šarvátkami, drásalo nervy stálých i dočasných pražských obyvatel, kteří povstali proti dědici českého trůnu a v případě Zikmundova vítězství očekávali nelítostné zacházení a kruté tresty, jimiž král proslul ve Vratislavi. V okamžiku, kdy se Špitálské pole plnilo zástupy křižáků, husité snadno uvěřili, že se chystá útok na Prahu a za zvuku zvonů, prosících o pomoc nebesa, vyjadřujících naději a zároveň zpravujících o nebezpečí, očekávali věci příští. Působivé obrazy plačících žen, v úzkostech tisknoucích k tělům své děti, vystihují atmosféru, již město v čase bitvy na Vítkově prožívalo. Bylo vůbec možné smířit se v těchto chvílích i po přestálém strachu a radostné úlevě s myšlenkou, že římský král město dobýt nehodlal?

Sugestivní interpretace podaná obratným perem pražského mistra byla natolik přesvědčivá, že jí podlehli i historikové formátu Františka Palackého a Václava Vladivoje Tomka. Oba koryfeje českého dějepisceví 19. věku nepochybovali, že Zikmundovým cílem byl útok na Prahu. Jejich výklad podrobil vědecké kritice až Hugo Toman v knize o husitském válečnictví doby Žižkovy a Prokopovy. Nebyl však první. V roce 1893, tedy o pět let dříve, než vyšla publikace Tomanova, odmítl představu o Zikmundově plánu na generální zteč Prahy Žižkovými ústy beletrista Alois Jirásek. Učinil tak – bez ohledu na autoritu Palackého a Tomka – na stránkách rozlehlé románové fresky *Proti všem*, vydávané zprvu časopisecky. „Řekni bratru Kunšovi,“ hovoří Žižka k mladému Ondřeji z Hvozdna, „žeť tuto, na hoře, bude seč nejdřív. Jinde se sotva odváží k šturmu. Toť je jen naoko, ale nás tu budou potiskat. Ten Pipa Vlach (tj. Pippo Spano – pozn. P. Č.) tomu rozumí.“ Je to jen další z mnoha důkazů Jiráskova neobyčejného historického smyslu i vyvinutého citu pro kritiku pramenů.

Radostné vydechnutí Prahy po bitvě na Vítkově trvalo jen pár hodin. Záhy je vytlačilo vědomí, že střetnutí nic nevyřešilo, že ztráta několika desítek mužů pro Zikmunda mnoho neznamená a že cesta k vítězství je velmi vzdálená. Husitští hejtmané posuzovali situaci strážlivě a po odražení útoku očekávali jeho opakování. Z tohoto důvodu rozkázal Žižka již 15. července dobudovat opevnění na Vítkově, které se záhy změnilo v malý hrad. Napětí přetrvávalo a mysl lidí zaměstnávala otázka, co podnikne římský král se svou početnou

armádou. Proto se také ohlas úspěchu na Vítkově nepromítl do slavného latinsky formulovaného husitského manifestu *Audite, celi* (*Slyšte, nebesa*), psaného pouhých šest dní po bitvě a vyčítajícího Zikmundovi jeho hanebné skutky. Důležitost srážky na Vítkově si město uvědomilo až o čtrnáct dní později.

Den po bitvě se Prahou sotva rozléhal radostný dětský zpěv, o němž hovoří mistr Vavřínek. Ostatně právě tento fakt jej (spolu s dalšími) usvědčuje, že své dílo koncipoval s určitým časovým odstupem od popisovaných událostí. Jeho záznam písně *Dietky, Bohu zpievajme* je natolik porušený, že je více než zřejmé, jak obtížně si pražský kronikář vzpomínal na slova jásavé skladby. Samotný text pak téměř vylučuje, že by píseň vznikla 15. července. Teprve ve chvílích rozchodu křížové výpravy totiž měla smysl slova:

*„Neb Němce, Míšněny, Uhry,
Šváby, také Rakušeny,
poběhlé Čechy
zarmútil, zastránil
i rozehnal od dietek malých,
onoho sem, onoho tam...“*

Vždyť české oddíly, stojící na Zikmundově straně, se útoku na Vítkov nezúčastnily. Vavřínek tak nejspíše bezděčně spojil události z poloviny a konce července 1420, jejichž přesný chronologický sled nedokázal po letech spolehlivě rekonstruovat.

Stížnosti německých autorů na Zikmundovo chování před Prahou rovněž odrážejí názory přímých svědků dění, v tomto případě účastníků kruciáty. Málokdo z prostých křížáků chápal motivy rozhodnutí římského a uherského krále. Většinu vojáků nezajímaly potíže spojené s dobýváním Prahy, nezajímalo je panovníkovo diplomatické lavírování a hledání nejsnazší cesty k dosažení kýženého cíle, nezajímaly je ohledy, které musel brát na často protikladné názory českých katolických pánů a říšských knížat i hrabat. Tisíce křížáků chtěly jediné. Bohatou kořist, kterou jim vůdci tažení slibovali. A její vidina se s každým pokračujícím dnem obležení vzdalovala. Přitom před nimi spočívalo bohaté a velké město, které husitští hejtmané, očekávající s pevnou jistotou dlouhodobé obklíčení, prozíravě zásobili potravinami, zabranými ve sklepech a spížích pražských klášterů, kostelů i domů, opuštěných protivníky kalicha. Zatímco stáli i dočasní obyvatelé Prahy popíjeli levné víno a měli dostatek veškerého jídla, kromě soli, sužovaly křížáky drahota, hlad, žízeň, horko, hygienické potíže i mračna ovádů, střechků a much, přitahovaná množstvím koní a rozkládajícími se mrtvolami několika dopadených a nepohřbených husitů. Mrtvá těla ležela, podotýká magdeburský

kronikář, opodál křížáckého tábora, v blízkosti Královské obory, rozsekaná na kusy „jako prasata“. Původní záměr vyhladovět českou metropoli se nakonec obrátil proti uherskému panovníkovi.

Přes nespokojenost ve vlastních řadách však král souhlas k útoku na město nedal. Zikmund totiž věděl, že střetnutím na Vítkově z vojenského hlediska boj o Prahu prohrál. To si v dané chvíli neuvědomovali ani husité, ani křížáčtí bojovníci. Opakovaný úder na Žižkovo opevnění by byl zbytečný, neboť by postrádal moment překvapení, a přímou ofenzivou se město dobýt nedalo. V horkém letním počasí rychle dozrávalo v nížinách kolem české metropole obilí a putovalo na selských vozech Poříčskou a Horskou branou do Prahy. Původní plán vyvolat ve městě zásobovací obtíže, které měly v kombinaci s hrozbou křížáckých zbraní donutit husity ke kapitulaci, se pozvolna rozplýval. Krajina na levém vltavském břehu byla na míle zpustošena a vyjedena křížáckými oddíly, které si od počátku července opatřovaly potraviny a píci, kde a jak se dalo. Tato okolnost, jeden z důvodů oslabení bojové morálky v Zikmundově ležení a současně jeden z argumentů pro ukončení kampaně, poněkud varuje před přeceňováním logistického zajištění křížáckých vojsk.

Římský král se proto rozhodl získat alespoň jednáním to, co se mu nepodařilo silou. Po naléhání českých pánů dal váhavý souhlas k disputaci o čtyřech artikulech pražských mezi husitskou delegací a teology přítomnými v křížáckém ležení. Sliboval si od ní dosažení kompromisu, který by mu dopomohl k vládě v Čechách. Husitská strana, usilující o podobné rokování již od prosince 1419, na diskusi ochotně přistoupila. Nejspíš 25. července se na vypálené Malé Straně uskutečnila rozprava o husitském programu. Jednání však ztroskotalo na problému laického přijímání z kalicha. Zikmund si po celou dobu rozhovorů uvědomoval, že armádou, kterou Praze hrozí, disponuje pouze po omezený čas. Po 20. červenci bylo jasné, že tažení skončí finančním fiaskem. Když Lucemburk zjistil, že se rokování zastavilo na mrtvém bodě, neváhal. Pod ochranou křížáckých zbraní se dal 28. července ve Svatovítské katedrále za přítomnosti minimálně čtyřadvaceti českých pánů i říšské a uherské šlechty korunovat českým králem. Vzápětí křížácká vojska rozpustil. Teprve nyní si nepokořená Praha svobodně vydechla a současně zahájila agitační kampaň, kterou popírala právoplatnost Zikmundovy korunovace, jež husitům notně zkomplikovala situaci na mezinárodní i vnitropolitické scéně.

Prvním krokem pravobřežní Prahy byla pacifikace nejbližšího okolí a zásobení města dobyt看em a potravinami. Tvrze a statky osob, které se odmítly připojit k husitům, zabavily městské orgány a posléze je předali věrným stoupencům kalicha a jednotlivcům zvláště zasloužilým o úspěšnou obranu pravobřežního souměstí. Tím si hu-

sitská Praha zajišťovala kontrolu nad svým zemědělským zázemím, který po další porážce Zikmundových vojsk u Vyšehradu (1. listopadu 1420) dále rozšířila (obsazení Říčan, Nového hradu u Kunratic a Kostelce nad Labem) a na jaře 1421 ovládla v jeho předrevolučním rozsahu. Zikmundovi Uhři po rozpuštění křížové výpravy příznačně zamířili drancovat do úrodné oblasti Polabí, kde probíhaly žně...

Zatímco husité v okamžiku rozpadu kruciáty pochopili důležitost bitvy na Vítkově, odcházeli rozezlí křížáci s prázdnými rukama od Prahy a cestou do svých domovů proklínali římského a uherského panovníka jako přívržence i ochránce kacířů. Po Evropě se záhy rozléty zvěsti, že král nedostal své povinnosti vůči křesťanstvu, opustil věc římské církve a paktoval se s českými pány, kteří jako Češi neměli k husitům daleko. Panovník se prý dal oklamat jejich sliby, že mu Prahu získají bez boje, místo aby využil shromážděné armády, ochotné vzít kacířské hnízdo útokem. V tomto duchu si stěžují magdeburský kronikář, augšpurský měšťan Burkard Zink i Ondřej Řezenský. Básník Konrád Attinger se dokonce nezdržel prudké invokativy: Kdo s husami (rozuměj husity) loví sokoly a sovy štve na jestřáby, měl by býti upálen!

Těžký úděl panovníka, jehož složité politice nerozuměli ani vlastní vojáci, vzal v ochranu alespoň mohučský obchodník Eberhart Windecke, trávící řadu let v Zikmundově blízkosti. Ani on však ve svých pamětech nezastírá, že ne vždy měl římský král nebesa na své straně. Ve chvíli, kdy 28. června 1420 stanul po dlouhé době opět před Prahou, klenula se nad městem duha, na níž se náhle objevily tři krvavé kříže. Byl to symbol vzpoury české metropole, odmítající přijmout dědice království za svého pána, a zároveň i předznamenání, jak svězná a krvavá bude Zikmundova šestnáctiletá pouť ke skutečnému získání českého trůnu. Král se prý při pohledu na oblohu zarazil a smutně si povzdechl: „Ach, Praho! Mé pravé otcovské dědictví, jak jsem tě shledal!“

PŘÍZEŇ NEBES, ČI PEKEL?

Apokalyptické motivy, krvavé kříže a krvavý sníh se objevují i v kronikách české proveniencie jako předobraz husitských válek. Současně jsou i dokladem pevného náboženského citění a živé víry v nadpřirozeno, jehož zásahy husité i jejich protivníci vysvětlovali historické události. Ani v případě porážky první kruciáty tomu nebylo jinak.

Zakladatel Starých letopisů českých neváhal v roce 1432 napsat, že husité zvítězili na Vítkově „divně“. Co se však skrývá pod tímto slůvkem? Chápal jím autor, že bylo velice zvláštní a zřídka slychané,

aby si přesila vycvičených a skvěle vyzbrojených žoldnéřů neporadila s početně slabou posádkou provizorní pevnosti? Tomuto výkladu nasvědčují nejen některé staročeské významy slova „divný“, ale i verze prozaického *Poroku České koruny*, díla obsaženého v častěji uváděném Budyšínském rukopise. Neznámý literát v něm s neskrývaným posměchem vyčetl králi Zikmundovi obležení české metropole a zároveň ironizoval neúspěch jeho křížáků na Vítkově: „A když je valně oblehl (rozuměj Prahu – pozn. P. Č.), své moci chtě zkusiti, bojovně vojska zřiediv, přitřh slavně k srubóm jeho jakožto ovčince útlým z dřeva stavením ustaveným, a tu udatnú rukú dobýváje, maje tisíc vybojovníkóm proti jednomu těch chyší braniteli, snad uschlého listu zvukem hrozným aneb snad cepným štěkotem jsa zastrašen, hanebně poběhl si a statečnějšíchs mnozstvie šeradně ztratil, tudiež i zmrhal si vojákóm. Neb tu jedni zbiti, druží hlavy slámali, třetí ztonuli, čtvrtí samými strachy zcepeněli.“ Avšak zdá se, že se tato interpretace rozcházela s obecným povědomím, rozšířeným mezi stoupeneci kalicha v Praze i po celých Čechách.

Husitské veřejné mínění se neztotožnilo s představou, že vítězství na Vítkově bylo pouze důsledkem vojenské neschopnosti interventů či udatnosti bojovníků pod korouhví s kalichem, nýbrž přisuzovalo rozhodující zásluhu boží přízni. Slovo „divně“ mělo v chápání starého letopisce význam nynějšího slova „záračně“.

Argumenty pro tento výklad poskytuje několik soudobých svědků jiných. Jsou mezi nimi i královéhradecký analista a Vavřinec z Březové. Oba autoři označují za klíčový moment boje na Vítkově zásah oddílu přispěchavšího z Horské brány, leč v jejich podání neobrátil křížáky na útěk nečekaný úder do levého boku. Podle Vavřince ani nemohl, neboť oddíl vyslaný z města odhaduje kronikář na pouhých několik desítek cepníků a střelců, jejichž množství by nestačilo způsobit vážnější zvrát situace. Důvodem paniky, která zachvátila útočící Míšňany a Rakušany, byl prý pohled na svátost těla božího, již nesl kněz vstoupivší v čele husitských posil na bojiště. Když křížáci spatřili nejsvětější svátost a zároveň uslyšeli z Prahy velebné hlasy zvonů, prosících o pomoc Boha, nedokázali překonat strach a ve zmatku padali z příkrých srázů. Kristus, přítomný dle přesvědčení pražských husitů ve svátosti oltářní, přemohl nepřátele božího zákona, odradil je od chystaného útoku na město a zachránil Prahu tonoucí v slzách a úzkosti.

Teprve pod úhlem této ústřední myšlenky, na níž tvůrce Husitské kroniky postavěl svůj dramatický výklad, pochopíme, proč Vavřinec, a spolu s ním i ostatní husitští autoři, zveličuje rozdíly mezi počtem husitských bojovníků a množstvím nepřátel. Nevedl jej k tomu pouze tradiční literární úzus, podle něhož vítězná strana byla téměř vždy početně slabší, nýbrž na prvním místě úsilí doložit, že na husitské straně stojí Bůh.

Původním cílem Vavřincovy kroniky bylo oslavit husitský zápas za prosazení božího zákona a prezentovat jej jako obdobu úsilí prvňáků křesťanů. Této myšlence pražský mistr podřídil i výklad bitvy na Vítkově, která má v koncepci a kompozici jeho díla své pevné místo. Zároveň dokládá, že autor chápal dějiny jako projev boží vůle. Věnujme proto této pasáži alespoň trochu pozornosti.

Nejen dnešní, ale i středověký čtenář by očekával, že po popisu obležení Prahy a po úvaze o Zikmundových vojenských záměrech, které Vavřinec podrobně předestírá, bude následovat rozuzlení na válečném poli. Místo toho činí autor zdánlivou odbočku a zeširoka vypravuje o umučení chelčického kněze Vojtěcha v Českých Budějovicích a o utrpení arnoštovického faráře Václava, kterého spolu s několika starci a dětmi upálili rakouští žoldnéři v Bystřici u Benešova. V ostatních českých kronikách tato podrobnost chybí. Pro pražského mistra měla však svou důležitost. Nikoliv pouze z toho důvodu, že se rozhodl zachytit historii kalicha a oslavit jeho mučedníky (analogie obětí z řad husitských kněží s apoštoly a prvními martyry Kristova učení je zjevná), ale také z jiné příčiny. Bitva na Vítkově, jejíž vypsání bezprostředně navazuje na obě uvedené epizody, se ve zvolené kompozici stává božím trestem za hříchy spáchané křižáky, proti jejichž ukrutnostem se neváhají chopit zbraní ani příslušnice slabšího pohlaví. Známy výjev s husitskou ženou, která padla v boji na Vítkově, zapsal právě Vavřinec. Podle něj krátce před smrtí zdůvodnila svůj postoj zvoláním: „Neslušit věrnému křesťanu před Antikristem ustoupit!“

Paralela s křesťanskými mučedníky nebyla jedinou aluzí na autoritativní literární tradici, již lze v Husitské kronice mistra vystopovat. František J. Holeček si povšiml, že se statečná husitská bojovnice chová obdobně jako slavný židovský vojevůdce Juda Makabejský krátce před bitvou, v níž našel smrt. Ve chvíli, kdy po Judově boku setrval pouze hlouček věrných, kteří jej zrazovali před střetnutím s mnohem početnějšími nepřáteli, židovský hrdina odvětil: „Ani mne nenapadne, abych se takhle zachoval a utíkal před nimi. Udeřila-li naše hodina, zemřeme statečně za své bratry a nenechme si vzít nic ze své slávy.“

Ozvuk tohoto proslovu slyšíme i z husitského chorálu *Ktož jsú boží bojovníci*, který jeho autor, už zmíněný tábořský kněz Jan Čapek, víceméně umně poskládal z Judových úderných proslovů zapsaných v *Knihách Makabejských*, jež sice nebyly součástí židovského biblického kánonu, tj. *Starého zákona*, avšak křesťanská církev je uznává jako inspirované texty. Stačí porovnat. „Nebojte se toho množství a neobávejte se jejich útoku,“ promlouvá Juda, zatímco husitská píseň vyzývá: „Nepřátel se nelekajte, na množství nehleďte!“ A tímto způsobem bychom mohli komparovat verš po verši, včetně úvod-

ního apostrofu. Pro boží zákon nehorlí a nebojuje v Knihách Makabejských jen Juda a jeho bratři, nýbrž i jejich otec Matatíáš, který zahájil svatou válku proti nepřátelům, tj. dynastii Seleukovců, jež se snažila vnutit Židům svou (rozumí se helénistickou) kulturu a své náboženství. Čapkův text pochopitelně odráží historický a náboženský posun. Zatímco Juda a jeho sourozenci bránili židovské náboženství, jehož symbolem byl jeruzalémský Chrám, husitský chorál, jakkoliv parafrázuje Judovy věty, má na mysli zákon Kristův. Judův zápas je tak chápán jako předobraz bojů za Kristovu víru, v daném případě jako předobraz husitského úsilí o závazný výklad božího zákona, jehož zásady lapidárně shrnul čtyři artikuly pražské.

Konkretizace i aktualizace dávných židovských válek byla ve středověku obvyklá a vycházela z vnímání židovského národa jako vyvoleného božího lidu předjímajícího snahy křesťanstva. Ostatně právě Juda Makabejský spolu s Jozuem a králem Davidem tvořil triádu starozákonních vzorů pro středověké rytířstvo, které s úctou vzhlíželo i ke třem antickým (Hektor, Alexandr Makedonský, Caesar) a třem křesťanským (král Artuš, Karel Veliký, Godefroi z Bouillonu) hrdinům. Symbolem oprávněného vzdoru, nepoddajnosti a boje za boží pravdu se staly též dvě starozákonní ženské postavy – Debora a ctnostná vdova Judit, která svým ženským půvabem okouzila Nabuchodonosorova vojevůdce Holoferna jen proto, aby mu dvěma údery zahnuté šavle stála hlavu. Judit jako příklad statečné ženy se objevuje i v husitské písni *Povstaň, povstaň, veliké město pražské*, složené nepochybně na jaře roku 1420, ve chvíli blízkého se křižáckého nebezpečí. Ztotožnění uherského krále Zikmunda s babylonským vládcem Nabuchodonosorem, symbolem pronásledování božích pravd, z ní vyvstává stejně zřetelně jako přirovnání husitů k vyvolenému lidu izraelskému. Jiná husitská píseň, začínající slovy *Dietky, v hromadu se senděme*, zase srozumitelně odkazuje k Davidovu vítězství nad Goliášem.

Judit a David jako symboly spravedlivého zápasu nepočtených, leč v pravdě vytrvalých komunit proti nepřátelské přesile se v první polovině 15. století nefrekventovaly výrazně pouze v husitských Čechách. Obdobnou funkci plnily v soudobé Florencii, hrdé na své zřízení a na svůj význam. Kolem roku 1430 zde Donato di Niccolo di Betto Bardi, zvaný Donatello, vytvořil sochu Davida jako jemného, oduševnělého a zamýšleného mladíka, zatímco dílem jeho pokročilých let je strhující plastika Judit, chystající se zabít opilého Holoferna. Judit není v jeho pojetí krásnou, pečlivě nalíčenou ženou, okouzlivší chlápěného vojevůdce; vědomí vyššího poslání i obavy a pochyby, zda úkol, který si předsevzala, zvládne, se promítl do ztrhaných rysů její tváře. Je to přesně ona chvíle, kdy vdova přesvědčuje sama sebe slovy: „Dnes mi Pane, Bože Izraele, dej sílu!“ Donatellův

David, jakkoliv v pozorovateli navozuje rozmanité konotace, splňuje výrazem svého obličejce požadavky doznívající gotické estetiky na ztvárnění duševní krásy, kontrastující (či vzájemně se doplňující, záleží na názoru konkrétního vnímatele) s jeho tělesnou nahotou. Socha Judit, nikoliv náhodou umístěná u Palazzo Vecchio (del Comune), sídla úřadů a symbolu moci florentského městského státu, naznačuje, že skutečná krása spočívá v síle víry a oddanosti Zákonu, nikoliv ve vnějším vzhledu, který je proměnný a dočasný.

Jako Donatellovu Judit bychom si asi představili husitskou bojovnici z Vítkovy hory, která však, na rozdíl od starozákonní vdovy (a ostatně i Debory) zahynula. Zazněla proto domněnka, že Vavřinec z Březové při líčení pohnutého osudu statečné husitské ženy myslel povědomě spíše na Vergiliovu Camillu než na hrdinky starozákonních příběhů. Ať již tomu bylo jakkoliv, sotva lze asi popírat, že při líčení husitského zápasu proti Zikmundově kruciátě dýchla na Vavřince znovu atmosféra červencové Prahy roku 1420 s jejími obavami i nadějemi. Postavy Judit a Davida jako předobrazu i symbolů boje za boží pravdy znovu ožívaly a s nimi se Vavřincovi nepochybně vnořovaly též aluze na Knihy Makabejské. Moderní biblické bádání pokládá za prokázané, že Juditín příběh byl ve své výsledné podobě sepsán pod vlivem povstání Makabejských proti Seleukovcům. A Judit svůj historický čin vykonala nedaleko pláně Armagedon, kam svatý Jan umístil rozhodující zápas mezi Beránkem božím a Antikristem, tolik frekventovaný v Jakoubkových kázáních a úvahách z počátku revoluce.

Stejně jako eschatologické představy se husitům v létě 1420 konkretizovaly příběhy o Judovi a jeho bratrích. Když hleděli na množství křižáků na protilehlém vltavském břehu, utěšovali se spolu s Judou, že vítězství ve válce nezáleží na velikosti vojska, neboť síla přichází z nebe, opakovali si jeho slova o nezbytnosti boje s národy, shromážděnými se ke zkáze vyvoleného lidu a k záhubě svatých míst, která jim splývala s Prahou, v níž Husovou zásluhou slovo boží znovu ožilo, utvrzovali se, že Bůh je zkouší, neboť k pronásledování věrných nedošlo pro zkázu, nýbrž k jejich nápravě. Tam za řekou leželo královské vojsko, na jehož zbraně a štíty dopadalo červencové slunce, takže se leskly a „zazářily jako rozžaté pochodně“, vyvolávající úzkostné stavy i v Judových bojovnicích. Tam za řekou, na výšině Letné postával král, jenž měl stejně jako Antiochos sto tisíc pěšáků a dvacet tisíc jezdců (jen dvaatřicet slonů mu chybělo), ale také podobné problémy s prázdnou pokladnicí k výplatě svých žoldnéřů. Byl to mocný panovník, avšak i na něho se dala vztáhnout Matatiášova závěť o hříšném muži, jehož sláva „odchází na hnojště a k červům“ a který se obrátí v prach, z něhož vzešel. Stačí se dle Matatiášovy výzvy držet pevně božího zákona, který věrně „naplní slávou.“

Ještě jedna okolnost napovídá Vavřincovým aluzím na Knihy Makabejské i další podobné příběhy. Zikmund a jeho vojska utrpí porážku a s hanbou odtáhnou poté, co křižáci mučí, trýzní a zabíjejí skutečné přívržence božího zákona, včetně kněží, starců, dětí i dalších bezbranných osob. Shodný model nacházíme i v 2. Knize Makabejské. Také zde začíná vyprávění pronásledováním věrných, umučením starce Eleazara, sedmi bratrů a jejich matky (tedy devíti osob, stejně jako v Bystřici u Benešova), a teprve potom následuje Judovo vítězství nad mnohem početnějšími nepřáteli. Rozdíl tu však existuje. Zatímco Antiocha stihne boží trest, na Zikmunda, byť se o tom kronikáři nezmiňují, zřejmě teprve čeká. Latinská skladba *Slyšte, nebesa*, někdy připisovaná právě Vavřincovi, se pak přímo obrací k Hospodinovi, aby s římským králem zúčtoval. V Husitské kronice není sice možné tento způsob výstavby textu prokazatelně doložit, v kontextu s ostatními zachovanými díly však lze rekonstruovat a postihnout atmosféru, která ovlivňovala její zrod, výraz i vyznění.

Čtenáře, jimž se zdají úvahy o aluzích husitů v obležené Praze na Knihy Makabejské málo průkazné, upozorňujeme, že tyto obrazy a představy v sobě stoupenci kalicha chovali po celou dobu revoluce a ještě dlouho po jejím skončení. Manifest, sepsaný na počátku roku 1469 a vyzývající věrné Čechy, tj. utrakvisty, k udatnému boji proti Matyáši Korvínovi, programově upozorňuje na Žižkův zápas v létě 1420 a plamenně volá: „Pomůžeme podivuhodné činy a skutky Mojžíšovy, které vykonal předobrazem budoucích, a skutky jeho nástupce Jozue, pomůžeme Gedeona, Jefte a Samsona, o nichž připomíná Kniha Soudců, že často malou mocí porazili nescíslné množství nepřátel, když za boží při bojovali a utíkali se k jeho milosti a pomoci. Mládence Davida boží pomocná ruka neopustila v boji proti ukrutnému a silnému Goliášovi. Králi Ezechiášovi, když na něho dolehla zlá stráž, nezbyl než anděl Páně, který zabil Senacheriba, krále přemocného vojska (2. Makabejská 15, 22). Židy obležené v malém městě Betulii ubránil Pán skrze ruce chudické vdovy proti pyšnému Olofernovi (Judit 13, 19). Makabejští často pobili veliká vojska Antiochova; třebaže byli bezbranní a bylo jich maličko, osvědčila se jim, v Pána doufajícím, boží pomoc.“ A následuje obrat, známý též z Žižkova listu Domažlickým: „Není ukrácena ruka Páně...“

Pojetí boje na hřebenu Vítkova jako úspěchu dosaženého díky boží přízni nepředstavovalo v létě 1420 novum. Od samého počátku husitské revoluce byla všechna vítězství, kterých stoupenci kalicha dosáhli nad svými protivníky, vykládána jako projev náklonnosti nebes i jako důkaz oprávněnosti zápasu za prosazení principu evangelia v pozemském životě. Již střetnutí u Sodoměře 25. března 1420, v němž hoiuf husitů pod vedením Jana Žižky z Trocnova odrazil útok několika set jízdních ozbrojenců a připravil tak domácím nepříteli

první citelnou porážku, nevysvětlovali soudobí husitští kronikáři pouze strategickým umem vynikajícího válečníka a statečností jeho sboru. Záhy se rozšířilo podání, dobře vyhovující atmosféře doby, prosycené vírou v boží zázrak. Ve vypjaté chvíli bitevní vřavy, kdy nebylo rozhodnuto ani o vítězi ani o poražených, prý náhle, ač bylo kolem čtvrté hodiny odpolední, zapadlo slunce, „jakoby jím lučil a hned tma přílišná“ nastala, v níž nešlo rozeznat spolubojovníka od nepřítele. Tak se stalo, že „železní páni“ byli zcela vyvedeni z míry, a nemohouce s husity bojovat podle svých představ, naříkali: „Mé kopí jich nebode, muoj meč jich neseče, muoj samostříl jich nestřiele.“ Autor písemné verze přitom nepochyboval, že „pán Buoh ten div“ způsobil. Je však více než pravděpodobné, že uvedené vyprávění těžilo ze známého starozákonního příběhu. Zatímco u Sudoměře zmizelo náhle slunce za horu, při boji Jozuově s pěti králi Amorejskými „zastavilo se slunce a stál měsíc, dokudž se nepomstil lid nad nepřáteli svými“.

Boj v sudoměřském bahně byl ovšem střetnutím domácích protivníků a nezbudil v cizině pozornost. Ale i poražení čeští páni mohli ještě hovořit o náhodě a Žižkovo vítězství bagatelizovat. O to větší význam přisuzovali husité svému úspěchu v boji s první křížovou výpravou, jehož svědky se staly tisíce bojovníků, přicházejících z nejrůznějších oblastí Evropy, i světská a duchovní feudalita říše v čele s římským králem Zikmundem. Mohl být vůbec podán průkaznější argument, že na husitské straně stojí Bůh? Což nebylo možné vysvětlit jediné zázrakem a zásahem boží prozřetelnosti, že si přesila křížácké armády a výkvět rytířstva Svaté říše římské nedokázaly poradit se špatně ozbrojenými a nedostatečně vycvičenými měšťany a sedláky? Což právě toto nebyl důkaz, že husité pochopili boží slovo v jeho čisté podobě a jsou tedy povinni seznámit s ním ostatní svět, být za cenu největších obětí? Vítězství na Vítkově a rozpad kruciáty se staly pro husity prvním dokladem správnosti jejich pře. Husitská propaganda tohoto momentu také náležitě využila. Rozcházejícím se křížákům stačili pražští husité ještě zaslat podrobný výklad čtyř artikulů, v němž se vůbec poprvé objevila formulace, že „šťastná a slavná pražská obec“, jíž Bůh prokázal svou milost, vybojovala vítězný zápas a triumfovala nad králem, čtyřiceti knížaty a zbraněmi nespočetného lidu z rozličných zemí a národů. S motivem boží pomoci, respektive zázraku se od tohoto okamžiku setkáváme ve všech dílech husitské provenience. Stejný tón prostupuje zmínku mistra Jana Příbrama, který se v čele pražské delegace zúčastnil jednání na malostranském spáleništi, a stejná slova promlouvají i ze závěrečného přípisu exempláře Bible, uloženého dnes ve švýcarském Einsiedlu. Za poslední věty Apokalypsy učinil neznámý husitský vzdělavec 28. září 1420, tedy symptomaticky v den sv. Václava, ke kterému

pražští husité vysílali své modlitby s žádostí o pomoc před ukrutným nepřítelem, poznámku o bitvě na Vítkově, v níž Bůh manifestoval svou vůli a pomohl hloučku svých věrných.

Zásahem nadpřirozených sil vysvětlovala žalostný výsledek křížové výpravy i katolická cizina. Ta ovšem neviděla v husitech boží bojovníky, ale ohavné kacíře, vděčící za své dočasné úspěchy přízni pekelných mocností. Opravdovými božími rytíři byli v očích Evropy účastníci kruciáty, vydávající se pod znamením kříže do války proti vředu na těle křesťanstva. Hned první dojmy po vstupu na české území přesvědčovaly interventy, že mají co činit se spojenci temných sil. Pro prostého věřícího, neznalého husitského programu a vystaveného agitaci kazatelny, byly konkrétními důkazy ďáblova působení zničené kláštery a kostely, nesmlouvavý postup husitů proti mniichům a jeptiškám i nakrátko ostríhané tábořské ženy, ohánějící se v bitevní vřavě cepy a sudlicemi.

Nepozastavujme se proto nad tím, že v křížáckém ležení kolovaly smyšlenky, jež s reálnými poměry měly málo společného. Vítkov v nich byl nazýván Tábořem a proměnil se v kultovní lokalitu, na které se husité modlili k ďáblu! Německá knížata nehodlala prý takové rouhání trpět, a to byl hlavní důvod, proč na horu zaútočila. Vrátila se ovšem s nepořízenou. Nejen samo peklo tak přemohlo křesťanské rytíře, ale údajně též zrada českého katolického pána, který se německým křížákům nabídl, že je na Tábor dovede, avšak přitom je poslal do pasti. Co jiného se nakonec dalo čekat od příslušníka proklatého kacířského národa?

Evropa však znala i jiná podání. Nefiguroval v nich ďábel, ale hrůzná a opovrženíhodná místo. Podle vyprávění Ondřeje Řezenského vybuodovali husité své opevnění na kopci, kde se tyčila pražská šibenice. Šlo sice o omyl (pražské popraviště leželo, jak se ještě dočteme, na mírném návrší nad dnešní křižovatkou U Bulhara), ale byl to opět omyl příznačný. Vyvrhelové společnosti, kteří si zasluhovali provaz, vybojovali vítěznou bitvu s křížáky ve stínu oprátky! Jako nepodařený žert zní potom zjištění, že i někteří moderní čeští historikové ztotožnili na základě chybného údaje řezenského augustiniána Vítkov se Šibeničním vrchem. Hle, co pozoruhodných příběhů a paradoxů nabízí svědectví soudobých pamětníků dnešnímu člověku!

PRVNÍ KRŮČKY TRADICE

Čím delší čas dělil pamětníky kruciáty od léta 1420, tím rychleji se stíraly obrysy pohnutého dění a z mlžného oparu minulosti vystupovala bitva na Vítkově jako jediná zřetelná událost. Bylo vcelku přirozené, že právě střetnutí před Prahou se pozvolna stalo v obecném

povědomí momentem, který rozhodl o porážce první křížové výpravy. Druhý pražský redaktor Starých letopisů, píšíci v roce 1460, si již jen matně vzpomínal na dobu svého mládí a klidně uvedl, že Zikmund rozpustil křížáky hned třetí den po bitvě, „neb jim neměl co dávat“. Kořen pozdějších výkladů o mimořádné důležitosti boje na Vítkově leží právě zde.

Samotný vrch nad českou metropolí, na jehož hřebenu se ještě několik století spatřovaly zbytky Žižkova opevnění, byl poměrně brzy spojován s vítězstvím jednookého táboorského hejtmana, takže se již v roce 1427 poprvé objevuje pod novým názvem. „Vinea sita sub Zizkow“ (vínice položená pod Žižkovem), zaznamenává staroměstská úřední kniha. A zakladatel Starých letopisů píše v roce 1432 o „hoře Žižkově“. Z vědomí Pražanů se však neztratilo, že Žižka sice uspěl na Vítkově, ale vítězem nad Zikmundovými křížáky byla pražská města. Oba tyto fakty byly velmi rychle zkombinovány a záhy se změnil v podání, které čteme již v základním textu Starých letopisů: „Léta téhož v neděli po svatě Margétě Němci míšeňští a jiní šturmovali sú k hoře Žižkově a tu od Pražan (vyznačil P. Č.) sú divně poraženi a dolóv sehnáni.“

O sto let později, když byl rozpad křížového tažení ku Praze vykládán jako bezprostřední důsledek bitvy na Vítkově, se zdálo v českém prostředí zvláštní, že by Zikmundova vojska utrpěla ve střetnutí s husity poměrně malé ztráty. Neslučovalo se to ani s pověstí o vojenské zdatnosti Čechů, ani s velkými počty křížáků. Snad to byly právě tyto momenty, které spolu s fabulačními schopnostmi vedly Václava Hájka, aby na stránkách Kroniky české vylíčil další bitvu, jež prý se odehrála vzápětí po bitvě na Vítkově. Pražané, strženi údajně vítězným příkladem Žižkových bojovníků, začali střílet do křížáckých oddílů stojících na Špitálském poli, posléze na ně zaútočili z Poříčské brány a zahnali je na útek. Od Hájka potom tento příběh, kterému daly nepochybně vzniknout zmatené věty východočeského letopisce, převzali další autoři, kupř. Zacharias Theobald a Jan František Beckovský. Kupodivu jej občas opakují i moderní historikové. Konání bitvy na rovině pod severními svahy Vítkova vylučuje mlčení všech soudobých svědků a především pak Vavřince z Březové, který by husitský úspěch jistě nezapomněl zaznamenat.

Pro jednotlivce, zájímající se o střetnutí na Vítkově detailněji, bylo od počátku 16. století nejpříťažlivější podání Husitské kroniky. Dramatická a literárně hodnotný výklad Vavřince z Březové představoval v některých pasážích první stupeň beletrizace tématu a této skutečnosti další generace využily. Bylo by zajímavé sledovat, jak autoři 16.–20. věku rozvíjeli jednotlivé motivy obsažené v interpretaci pražského mistra a jak s nimi nakládali. Taková práce by sama o sobě vydala na speciální literárněhistorickou studii, a proto se spokojíme jen s krátkým upozorněním.

Osecký rukopis Starých letopisů, označovaný písmenem *T* a pocházející až ze sklonku třicátých let 16. století, ví, že se kněz, který přispěchal na bojiště se svátostí božího těla, jmenoval Vít Úpický. Naproti tomu Bohuslav Bilejovský tvrdí, že jím byl kněz z kostela sv. Petra, snad Na Poříčí. V těchto případech máme nesporně co dělat s typickou tendencí evropského předhumanistického a humanistického dějepisce uvádět u historických událostí co nejvíce podrobností bez ohledu na jejich věrohodnost a ověřitelnost. Ještě více zaujala čtenáře věta o vážném ohrožení Žižkova života při prvním náporu útočících křížáků. Líčení Husitské kroniky vygradoval autor oseckého rukopisu tvrzením, že se nepřátelům dokonce podařilo strhnout Žižku do příkopu. Tomáš Pešina z Čechorodu, píšíci roku 1677, dokonce ví, že ho tam „povalil jeden Němec, statný muž...“ S podobným smyslem pro dramatickosti podali tuto scénu i Svatoopluk Čech a Alois Jirásek. A Vavřincova husitská bojovnice, potýkající se až do posledního dechu s křížáckými protivníky a volající, že před Antikristem neustoupí, se stala přímo symbolem odhodlání a statečnosti husitského lidu bránícího se cizáckým interventům. V zajímavé modifikaci vstoupila do Beckovského barokním duchem prosycené *Poselkyně starých příběhův českých* i do *Nové kroniky české* Františka Martina Pelcla, který její údajná slova vyhrotil v protigermánský výrok, že se nesluší Čechovi „před Němcem ustupovat“. Objevuje se téměř ve všech moderních uměleckých zpracováních bitvy na Vítkově. Nechybí pochopitelně ani na reliéfech bronzových vrat Národního památníku, jejichž autor Josef Malejovský koncipoval historické scény zcela v duchu Nejedlého předvolební teze o komunistech – dědicích velkých dějinných tradic českého národa.

POČÁTEK BELETRIZACE

Analýza zpráv o střetnutí na Vítkově, kterou jsme zde provedli s cílem odkrýt význam bitvy, je u konce. Jejím výsledkem není pouze rozlišení historických událostí od pozdních pověstí a tradice, ale i závěr, že bitva byla ve středověkých podmínkách srážkou středního rozsahu, již nelze přeceňovat ani bagatelizovat. Sama o sobě nerozhodla o neúspěchu křížácké výpravy, podstatně však k němu přispěla, neboť donutila krále Zikmunda změnit plány a přiměla jej alespoň na kratší čas upustit od dalšího vojenského zásahu.

Husitské vítězství na Vítkově bylo tedy jen jedním článkem v řetězu příčin, které vedly k porážce kruciáty. Několik desítek padlých oslabilo mnohatisícovou armádu podstatně méně než permanentní roz míšky a spory, panující v křížáckém vojsku, jež postrádalo vědomí sounáležitosti i patřičné morální vlastnosti. Nesouhlas se Zikmundovým postupem a kritika králova počínání, jak jsme ji poznali v sou-

dobých německých kronikách a dalších písemných památkách, dokládají rozdílnost názorů na řešení situace před Prahou. Tato názorová diferenciací byla přímým důsledkem pestrého složení křížové výpravy, tvořené vojenskými družinami jednotlivých šlechticů, žoldnéřskými oddíly, kontingenty měst i dobrovolníky. Měšťané a dobrovolníci se do krvavých střetnutí příliš nehrnuli, jejich cílem byl získat bohaté kořisti, respektive náležitě odměny. Tato vidina motivovala ostatně i žoldnéře.

Uvažování říšských šlechticů bylo poněkud jiné. Podle soudobé morálky měl skutečný rytíř prokázat svou odvahu ve vojenském střetnutí a bojovat až do smrti. V pozdním středověku to již tak docela nebyla pravda. Především šlechtici, kteří se rozhodli pro vojenské řemeslo, se obávali zmrzačení i ztráty života a dávali se raději zajímat. Za jejich propuštění se pak obvykle skládalo výkupné. Součet těchto vynucených plateb často ruinoval protivníka více než přímé bojové akce. Husité i křížáci však vedli svatou válku, nesmiřitelný zápas, vyplněný z obou stran nelítostným postupem i krutostmi. Místo zajetí hrozila v bitvách i šarvátkách smrt. V červenci 1420 ještě nevešlo v obecnou známost, že radikální husité berou zajatce pouze za určitých okolností. Když to katolická Evropa zjistila, raději se s husity do velkých bitev nepouštěla. To husitským oddílům, hájícím podle vlastního přesvědčení nejvyšší hodnotu, boží zákon, usnadňovalo do jisté míry situaci.

Spletitost těchto problémů si většina účastníků křížové výpravy neuvědomovala. Rázný čin, to jest útok na Prahu bez ohledu na výsledek, se zdál nejen jim, ale mnoha říšským šlechticům, vyznávajícím kodex rytířských ctností, lepším řešením než složitá diplomatická hra s nejistým koncem.

Bylo přirozené, že první úspěch v konfrontaci s intervencí záhy přerostl v symbol oprávněnosti zápasu, který husitská menšina vedla navzdory vůli mocných pozemského světa, a zároveň utkvěl v historickém povědomí utrakvistů více než jiná vítězství. Tento výklad mu také vtiskla podání českých kronikářů 15. a počátku 16. století. Na rozdíl od předcházející kapitoly, v níž jsme vyložili vznik ucelených cyklů pověstí o Václavu IV., není možné říci, že by bitva na Vítkově a krach křížácké výpravy byly opředeny podobnými příběhy. Zatímco protiklad dobrého a špatného panovníka byl živý v evropské literatuře a v evropském myšlení od starověku až do novověku a nevázal se na určitou dobu a určité prostředí, stal se Vítkov vyloženě symbolem husitského boje se zahraničními nepřáteli (především Němci) a již z tohoto důvodu nebylo možné téma obohacovat z mimočeských zdrojů. Analogie mohly být (a také byly) nacházeny jedině v Bibli.

V jednotlivých textech o bitvě na Vítkově jsme tedy neshledali jejich směřování k žánru pověsti, nýbrž spíše posuny v interpretaci his-

torické skutečnosti, posuny vytvářející předpoklad pro beletrizaci události. V pohusitském období, kdy se revoluční minulost stále více vzdalovala, se postupně oslabil původní husitský výklad, přičítající zásluhu na vítězství oddanosti poznané pravdě a boží přízni, a prosazovalo se dramatické a čtenářsky přitažlivé líčení střetnutí. I to byl jeden ze způsobů, jimiž se ve svých počátcích a dalším vývoji formovala husitská tradice.